

De route naar een inclusieve herinnering

Het Utrechtse straatnamendebat in Lombok als spiegel van de ontwikkelingen van de nationale koloniale herinnering in Nederland vanaf de jaren zestig.

Rens Bleijenberg

4099516

Rensblij@gmail.com

Lepelaarstraat 11bis, 3582 SK Utrecht

25 juni 2018

Masterthesis Cultuurgeschiedenis van modern Europa

Begeleider: dr. Britta Schilling

Aantal woorden: 15750

ABSTRACT

In deze thesis staat het proces van de koloniale herinnering na 1960 in Nederland centraal. Het onderzoek heeft zich toegespitst op een historische verklaring voor de huidige koloniale herinnering in Nederland en de weerspiegeling hiervan op het huidige straatnamendebat in Lombok. Tegenwoordig staat het gebruik deze straatnamen onder druk, omdat zij een ‘vererend’ koloniaal en nationalistisch discours representeren, terwijl er geen aandacht is voor de zwarte bladzijdes van de Nederlandse geschiedenis die deze straatnamen representeren. De vraag die centraal staat is in hoeverre de omgang met de Utrechtse straatnamen in Lombok een spiegel is van de processen achter de nationale herinnering aan het koloniale verleden vanaf de jaren zestig.

Door de geschetste fases van de koloniale herinnering (stilzwijgen in de jaren zestig, nostalgische kijk in de jaren tachtig en inclusievere herinnering vandaag de dag) van Nederland te vergelijken met de lokale casus in Lombok wordt gekeken in hoeverre de lokale casus duidelijkheid schept in de ontwikkeling van de koloniale herinnering in Nederland.

Het onderzoek is gebaseerd op een variëteit aan bronnen: archieven, krantenonderzoek, interviews, foto’s en eigen ervaring bij de huidige Utrechtse werkgroep die meer bewustwording wil creëren over de straatnamen in Lombok. Dit grote scala aan bronnen is gekozen om alle actoren in het debat aan het woord te laten.

Het resultaat van de vergelijking tussen het nationale en lokale niveau door de drie fases heen heeft inzicht gegeven in het proces van de Nederlandse koloniale herinnering. De casus Lombok is gedeeltelijk een goede weerspiegeling van de nationale koloniale herinnering. Het huidige straatnamendebat laat een gewaarwording zien van de inclusievere geschiedschrijving in Nederland. Maar de casus Lombok toont meer aan. De nationale koloniale herinnering is geen statische collectieve herinnering, maar Nederland kent vele koloniale herinneringen naast elkaar. De ontwikkeling van deze herinneringen in Nederland is geen lineair proces, maar is een van vallen en opstaan.

Inhoudsopgave

INLEIDING	4
STRAATNAAM ALS PLAATS VAN HERINNERING	6
HET 'PROJECT' VAN DE KOLONIALE HERINNERING IN NEDERLAND	7
1. 'ROERIGE JAREN ZESTIG' EN STILZWIJGEN IN DE WIJK	15
1.1 LOKAAL	16
1.2 EERSTE KRITIEKEN OP HET KOLONIALE VERLEDEN	19
1.2 CONCLUSIE	22
2. LOKAAL ACTIVISME EN 'TEMPO DOELOE'	23
2.1 SLOOP EKU-TERREIN	24
2.2 STRAATNAMENDEBAT	25
2.3 RESULTATEN VAN DE STRAATNAMENGROEP	30
2.3.1 <i>Basuki Resobowo</i>	32
2.4 NATIONALE HERINNERING: TEMPO DOELOE	34
2.5 CONCLUSIE	36
3 LOKAAL ENGAGEMENT (?) NA LANDELIJKE INITIATIEVEN	38
3.1 MEMORYACTIVISM: DE GRAUWE EEUW	39
3.2 LANDELIJKE TENDENS	41
3.3 TIJD VOOR ACTIE?	45
3.4 CONCLUSIE	48
CONCLUSIE	49
BIJLAGEN	53
TRANSCRIPTIE INTERVIEW CHIEL ROTTIER	53
TRANSCRIPTIE MAILCONTACT <i>DE GRAUWE EEUW</i> EN STAN KELDER.	59
PROJECTVOORSTEL ACADEMIE VAN DE STAD	64
LITERATUURLIJST	65
<i>Figuren</i>	66
PRIMAIRE BRONNEN	66
<i>Archief</i>	66
<i>Krantenartikelen</i>	66
<i>Interviews</i>	69
SECUNDAIRE BRONNEN	69
<i>Ongepubliceerd</i>	74

Inleiding

Woensdag 17 januari 2018 opende de dagelijkse talkshow *De Wereld Draait Door* met het item ‘Beeldenstorm’. Presentator Matthijs van Nieuwkerk haalde verschillende voorbeelden van het debat over koloniale representaties in de openbare ruimte aan en stelde dat dit debat ‘fel’ is geworden. Straatnamen die verwijzen naar het koloniale verleden van Nederland en standbeelden van J.P. Coen of Van Heutsz moeten het de laatste jaren steeds vaker ontgelden.¹ Ook Utrecht beschikt over een wijk waar vele koloniale verwijzingen zijn. De wijk Lombok heeft straatnamen die verwijzen naar de koloniale overheersingen van Nederland. Na recente kritieken is de gemeente in gesprek met verschillende partijen met als doel om bewustwording te creëren over het gerepresenteerde verleden op de straatnaam.²

De straatnamen in Lombok zijn voortgekomen uit het 100-stratenplan van 1879. Dit plan gaf de gemeente meer grip op de stadsuitbreidingen van de stad. De nieuwe wijken vroegen ook om nieuwe straatnamen. In navolging van andere steden, zoals Amsterdam en Rotterdam, koos Utrecht ook voor de thematische verwijzing naar ‘ons Indië’. Straatnamen met hetzelfde thema had een praktisch nut. Op deze manier waren de straten makkelijker te vinden. Tussen 1892 en 1895 kregen de straten een geografische verwijzing, later volgden de gouverneur-generaals uit dit koloniale verleden.³ In het archief is weinig te vinden over de personen die uiteindelijk de keuze voor deze straatnamen in de wijk hebben gemaakt. Bekend is dat in vele gevallen de archivaris een rol had in deze straatnaambenoeming.⁴ In ieder geval is duidelijk dat in Lombok werd gekozen voor een thema dat aansloot bij landelijke tendensen om de vindbaarheid van de wijk te bevorderen.

Opmerkelijk is de keuze voor dit thema niet. Historici als Kuitenbrouwer en van Sas spreken over een gevoel van hernieuwd nationalisme aan het einde van de negentiende eeuw. Dit gevoel werd gesterkt door economische vooruitgang in het land, daarbij behorende industrialisatie en de successen van het Nederlandse leger overzee.⁵ De straatnamen in Lombok verwijzen waarschijnlijk direct naar de Lombokexpeditie van 1894, waarbij

---

¹ “‘Beeldenstorm’”, *De Wereld Draait Door* (17 januari 2018), <https://dewerelddraaitdoor.bnnvara.nl/media/381235> (geraadpleegd op 18 januari 2018).

² Projectvoorstel Academie van de Stad, 2017.

³ B. van Santen, *Altijd zoekend naar de juiste naam. 50 jaar commissie van straatnaamgeving in Utrecht* (Utrecht 2017) 15-17.

⁴ B. Van Santen, *Verdeeld Verleden* (Lezing UGlobe Verdeeld Verleden, 5 juni 2018 in Utrecht).

⁵ M. Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme. Koloniën en buitenlandse politiek 1870-1902* (Amsterdam 1985) 135.; N.C.F. van Sas, ‘Fin-de-siecle als nieuw begin. Nationalisme in Nederland rond 1900’, *BMGN* 4 (1991) 595-609, 606.

Nederland de strijd aanging met de lokale bevolking van Lombok.⁶ Een bewijs hiervoor is het militaire karakter van de wijk. Toentertijd bevonden dichtbij het huidige Lombok, waaronder op de Mineurslaan en de Croeselaan, faciliteiten van het Nederlandse leger.⁷ Dit kan verklaren waarom de wijk geen Indische buurt heet, zoals in Amsterdam of Den Haag, maar haar naam heeft ontleend aan de militaire operaties op het eiland Lombok in het voormalig Nederlands-Indië. Lombok is dus een duidelijk voorbeeld van de golf van nationalisme in Nederland.

Afgezien van deze korte historische schets over de totstandkoming van de wijk is in het huidige debat over deze representaties weinig aandacht voor de nationale oorsprongsgeschiedenis van de koloniale verwijzingen. Bovendien is in de academische literatuur nauwelijks aandacht voor de materiële of immateriële representaties van dit verleden. In het huidige historiografische debat wordt enkel de betekenis van het materiële, zoals koloniale standbeelden van zeehelden of koloniale architectuur, aan de hand van academische literatuur versterkt of juist verminderd. Een voorbeeld van deze huidige tendens is de rol van de Jan Pieterszoon Coen. De historicus Emmer waarschuwt Nederland voor een ‘nieuwe Beeldenstorm’. De oproer over het koloniale erfgoed in de openbare ruimte komt voort uit een te negatief beeld over het verleden, aldus Emmer. In het boek van Emmer probeert hij een ‘genuanceerd’ beeld te schetsen, ook over Coen. Volgens Emmer moeten wij zijn daden in zijn tijd zien.⁸ De historicus Vanvugt laat in zijn bekende boek *Roofstaat* zien welke daden J.P. Coen op zijn geweten heeft en bekritiseert de verering van hem op straatnamen.⁹ Andere historici reageren hierop in de media, zoals bij het televisieoptreden bij de dagelijkse talkshow *De Wereld Draait Door*. Het is een actueel debat waarin historici niet alleen reageren op de publieke agenda, maar de historici ook belangrijke input hebben in de discussie. Helaas ontbreekt het aan een duidelijke verklaring voor het ontstaan van de discussie en is het lastig om grip te krijgen op het debat. Waarom het vandaag actueel is blijft een onbeantwoorde vraag. In deze thesis probeer ik te verklaren welke historische processen achter dit debat schuilgaan. Door mij te richten op de spanning tussen de nationale- en lokale koloniale herinnering probeer ik te achterhalen waarom het debat is ontstaan. Deze thesis maakt een brug tussen het publieke en het politieke debat. Door deze brug wordt geen advies

---

⁶ S. Hautvast, *Een wijk met eigen smaak. Honderd jaar Lombok* (Utrecht 1998) 17.

⁷ B. Van Santen, *Verdeeld Verleden* (Lezing UGlobe Verdeeld Verleden, 5 juni 2018 in Utrecht).

⁸ P. Emmer, *Het zwart-witdenken voorbij: een bijdrage aan de discussie over kolonialisme, slavernij en migratie* (Amsterdam 2018).

⁹ E. Vanvugt, *Roofstaat. Wat iedere Nederlander moet weten* (Amsterdam 2016) 820.

gegeven over de omgang met deze representaties in de openbare ruimte, maar kan het resultaat van het onderzoek houvast geven om het huidige beter te kunnen begrijpen.

Straatnaam als plaats van herinnering

Geschiedenis en herinnering zijn niet hetzelfde. Belangrijke pionier in het onderzoek naar de herinnering is de Franse socioloog Maurice Halbwachs. In zijn werk uit 1925 stelt hij dat herinnering een subjectieve en generatiegebonden geschiedenis is dat gevormd is vanuit een sociale context.¹⁰ De structuur van het herinneren is collectief en verbindt mensen. In de woorden van Halbwachs is dit een collectieve herinnering.¹¹

In de *memory-boom* vanaf de jaren tachtig hebben verschillende academici geduid op een vervaging van de grens tussen geschiedenis en herinnering. Zo stelt de Duitse historica Aleida Assmann dat geschiedenis een belangrijk onderdeel is geworden van het heden en gebruikt wordt om het verleden te heroverwegen, herwaarderen en te beoordelen.¹² Vanuit deze kijk van Assmann kan herinneren gezien worden als een overkoepelende term voor de omgang met het verleden. Dit onderzoek over de straatnamen toont ook de vervaging tussen geschiedenis en herinnering aan.

Een canoniek werk binnen de *memory-boom* is het boek *Les Lieux de Mémoire* van de Franse academicus Pierre Nora. In het werk van Nora wordt de link gelegd tussen herinnering en nationale identiteit. Deze *lieux* zijn plekken waarbij de Fransen opnieuw worden herinnerd aan het verleden van de Franse natie. *Lieux de mémoire* zijn, volgens Nora, bijvoorbeeld objecten, gebouwen en symbolische tekenen zoals het volkslied.¹³ Zo'n plaats is dynamisch: het kan van tijd tot tijd veranderen van betekenis. Deze plaatsen zijn ook in andere landen opgesomd, waaronder in de Nederlandse versie samengesteld onder hoofdredactie van Henk Wesseling met de naam *Plaatsen van herinnering*.¹⁴ De Nederlandse reeks is beperkter dan het bekende werk van Nora. *Plaatsen van herinnering* bestaat enkel uit tastbare plaatsen die nog steeds toegankelijk zijn, zoals het Anne Frankhuis.¹⁵ De reeks bestaat uit een boek over de twintigste eeuw, de negentiende eeuw, de zeventiende- en achttiende eeuw en boek tot 1600. In de vier boeken worden in totaal 120 plaatsen behandeld, waarvan zestien plaatsen direct te maken met het koloniale verleden van Nederland, omdat zij zich bevinden in de

---

¹⁰ M. Halbwachs en Michiel Elchardus, *Het collectief geheugen* (Leuven; Amersfoort 1991) 22.

¹¹ Halbwachs en Elchardus, *Het collectief geheugen*, 22-24.

¹² A. Assmann, 'Transformations Between History and Memory,' *Social Research* 75 (2008) 1, 49-72, aldaar 54.

¹³ P. Nora, 'Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire', *Representations* 26 (1989) 7-24, aldaar 10.

¹⁴ H. Wesseling, *Plaatsen van herinnering. Een historisch succesverhaal* (Amsterdam 2005) 16-19.

¹⁵ Wesseling, *Plaatsen van herinnering*, 19.

voornamelijk overzeese gebieden, zoals de *Slave Lodge* in Zuid-Afrika, of omdat zij herinneren aan deze tijd, zoals het standbeeld van Piet Hein en Van Heutsz.¹⁶ Ondanks de brede kijk van Nora en de Nederlandse reeks op verschillende plaatsen van herinnering ontbreken straatnamen in de twee boekenreeksen.

Straatnamen kunnen wel degelijk bestempeld worden als plaatsen van herinnering. Straatnamen zijn een interessante casus, omdat zij zweven tussen het materiële en immateriële in. Aan de ene kant zijn de namen praktisch, aan de andere kant confronteren zij dagelijks mensen met een bepaalde kijk op het verleden. Daarnaast identificeren bewoners zich met de straat waarin zij wonen en hebben zij een andere connotatie van de straatnaam dan mensen van buitenaf. Deze functies maken een straatnaam ook een politiek instrument. De Israëliische geograaf Maoz Azaryahu laat in zijn verschillende studies naar straatnamen in Israël en Berlijn zien dat straatnamen een politieke functie hebben. Hij stelt dat de namen een belangrijk instrument zijn voor de overheid om een ‘sociopolitical order’ te legitimeren. Nationale overheden gebruiken straatnamen om een nationaal verhaal te representeren.¹⁷ Dit is in overeenstemming met Nora’s kijk op de plaatsen van herinnering. Daarnaast zijn straatnamen ook een plek waar de vervaging van geschiedenis en herinnering samenkomen. Deze vervaging heeft, zoals duidelijk wordt in deze scriptie, invloed op de omgang met de straatnamen. Dit zijn ook plekken waarbij het nationale verhaal gepresenteerd wordt. In het geval van Lombok verwijzen de straatnamen naar een negentiende-eeuws discours waarin Nederland nieuwe belangstelling kreeg voor het koloniale verleden en dit discours als instrument werd gebruikt voor het hernieuwde nationalisme in Nederland. Al met al kan de wijk Lombok ook geschaard worden onder de categorie plaats van herinnering. Dat Utrecht straten in een wijk vernoemd naar dit verleden is een illustratie dat het koloniale verleden een rol gaat spelen in de collectieve herinnering van Nederland.

Het ‘project’ van de koloniale herinnering in Nederland

Om beter te kunnen duiden waarom dit debat plaatsvindt, is het goed om een uiteenzetting te geven van de Nederlandse koloniale herinnering. De geschiedschrijving over de Nederlandse

---

¹⁶ J. Bank en M. Mathijssen (red.), *Plaatsen van Herinnering: Nederland in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2006).; W. Van den Doel (red.), *Plaatsen van herinnering: Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2006).; M. Prak (red.), *Plaatsen van herinnering: Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 2005).; W. Blockmans en H. Pleij (red.), *Plaatsen van Herinnering: Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm* (Amsterdam 2010).

¹⁷ M. Azaryahu, ‘The Power of Commemorative Street Names’, *Environment and Planning* 54 (1996) 14, 311-330, aldaar 315.

koloniale geschiedenis en de koloniale herinnering is nog jong. De historicus Gert Oostindie vat het denken over de koloniale geschiedenis in Nederland als volgt samen:

There have been times when the Dutch were proud of their accomplishments and their position in the world, other times when they were self-effacing or frustrated, and often all of these at the same time.¹⁸

Het citaat toont aan dat de geschiedschrijving over de Nederlandse koloniale bezittingen zich kenmerkt door ambivalentie en niet door een continuïteit. Deze ambivalentie wordt nog duidelijker uit de academische literatuur geschreven vanaf de jaren zestig.

In de Nederlandse postkoloniale historiografie kunnen drie fases worden onderscheiden. In 2001 beschouwde Elsbeth Locher-Scholten het historische debat over het Nederlandse koloniale verleden uitvoerig.¹⁹ In het debat onderscheidt zij de eerste twee perioden. In de eerste fase was sprake van een langzame en voorzichtige start met het schrijven over het koloniale verleden. Dit was aan het einde van de jaren zestig. Na de onafhankelijkheid van Indonesië hield de academische literatuur zich bezig met het verwerken van de Tweede Wereldoorlog, de depressie van de jaren dertig en de wederopbouw van Nederland.²⁰ De geschiedschrijving over de koloniale rijken van Nederland kreeg pas vanaf het einde van de jaren zestig vorm. Maarten Kuitenbrouwer benoemt het congres van het Historisch Genootschap met de titel: *de Nederlandse expansie in Indonesië in de tijd van het moderne imperialisme 1870-1914* als een ‘voorzichtig’ startpunt van het historische debat over het koloniale verleden van Nederland.²¹ Al met al kenmerkt deze eerste fase zich door het stilzwijgen van het koloniale verleden.

In de tweede fase kwam er voorzichtig ruimte voor onderzoek naar de koloniale rijken. Vanaf de jaren tachtig was er aandacht voor het falen van de Nederlandse gezagsdragers in de overzeese gebieden, maar altijd in vergelijking met de Britse en Franse koloniale regimes. In de geschiedschrijving van de tweede fase werden de ‘missers’ van Nederland vergeleken met de daden van andere koloniale rijken. Bekende werken binnen deze tweede periode zijn de

---

¹⁸ G. Oostindie, *Postcolonial Netherlands: Sixty-five Years of Forgetting, Commemorating, Silencing* (Amsterdam, 2014) 7.

¹⁹ E. Locher-Scholten, ‘De grabbelton van de Beus of uit de ivoren toren. Een reactie.’ *BMGN-Low Countries Historical Review* 116 (2001) 3, 307-324, aldaar 310.

²⁰ Locher-Scholten, ‘De grabbelton van de Beus of uit de ivoren toren. Een reactie’, 310-317.

²¹ M. Kuitenbrouwer, ‘Het Imperialisme-debat in de Nederlandse Geschiedschrijving’, *BMGN* 113 (1998) 1, 56–73, aldaar 57.

publicaties van Cees Fasseur en Loe de Jong. Deze tweede fase ging vooral over ‘wij’ tegen ‘zij’. Nederland werd vergeleken met Frankrijk of Groot-Brittannië en het Nederlandse optreden in de koloniale oorlog werd vergeleken met de daden van de Indonesische vrijheidsstrijders. In deze studies was geen ruimte voor het gedeelde verleden en de uitwisseling van culturen.

Volgens Locher-Scholten is deze blik van de tweede fase voortgekomen uit het ‘Neerlandsdocentrisme’. Dit wordt ook wel de wedloop tussen historici en amateurs genoemd die zich ook uitte in een geforceerde universiteitsstrijd tussen Leiden en Amsterdam.²² De historici uit Amsterdam werden links genoemd door de historici van de Leidse universiteit. Dit had gevolg op de Amsterdamse geschiedschrijving, aldus de Leidse academici. Gevolg hiervan was dat historici te veel bezig waren geweest met het bestrijden van oud leed en zich niet bezighielden met actuele pijnpunten in de Nederlandse samenleving.

De intensivering van het onderzoek naar het koloniale verleden bracht ook wat anders te weeg. Het onderzoek in de tweede fase maakte ook mogelijk dat er een hang naar dit verleden ontstond. De aandacht voor het koloniale verleden opende de deuren voor een nostalgische kijk naar dit verleden in de jaren tachtig.²³

Het artikel van Locher-Scholten is afkomstig uit 2001. Vandaag de dag is er veel veranderd. Daarom wil ik graag een derde fase aandragen die ingaat op de huidige historiografie over het koloniale verleden. De lens van deze derde fase is gebaseerd op het postkolonialisme.

In het kort protesteert het postkolonialisme tegen westerse koloniale discoursen die al stammen vanaf het begin van de koloniale overheersingen. Het postkolonialisme verwerpt begrippenparen zoals westers/oosters en wil deze vervangen in gedeelde begrippen. Een belangrijk werk binnen deze denkwijze is het boek van Edward Saïd: *Orientalism*.²⁴ Saïd gaat in op de beeldvorming van de ‘ander’ in het Westen. Een ander canoniek werk in de postkoloniale geschiedschrijving is *The Black Atlantic* (1993) van de Engelse literatuurwetenschappen Paul Gilroy. Met dit werk laat Gilroy zien dat er aan de vooruitgang van Europa een zwarte bladzijde kleeft. Dit noemt Gilroy de ‘black space’. Daarnaast is in het boek aandacht voor het concept *double consciousness* (dubbel bewustzijn). Door het verspreiden van culturele elementen over de hele wereld, een erfenis van het koloniale

---

²² Locher-Scholten, ‘De Grabbelton Van De Beus of Uit De Ivoren Toren’, 315.

²³ S. Legêne, *Spiegelreflex. Culturele Sporen van de koloniale ervaring* (Amsterdam 2010) 218.

²⁴ E. W. Saïd, *Orientalisme* (New York 1978).; Sandew Hira, ‘Frantz Fanon en de dekolonisatie van de geschiedschrijving (versie 6 december 2012) http://www.iisr.nl/wp-content/uploads/2016/05/SH_Suriname_20120701_Fanon.pdf (geraadpleegd op 1 februari 2018).

verleden, leeft de gekleurde bevolking in twee ‘realiteiten’: hun eigen realiteit en de realiteit van hun houding ten opzichte van de witte bevolking.²⁵ Op deze postkoloniale lens is de derde fase gebaseerd.

De Engelse historicus Stuart Hall vroeg zich af wanneer de ‘postcolonial’ af was, omdat het project ‘postkolonialisme’ al vanaf de jaren tachtig gaande is.²⁶ Verschillende academici zijn bezig geweest met deze periodisering. De Amerikaans-Duitse historica Britta Schilling liet zien dat in Duitsland sprake is van ‘a project that is ongoing.’²⁷ In Nederland is dit ook het geval. Ook hier is het project ‘postkolonialisme’ in volle gang.

Tegenwoordig, meer dan twintig jaar later na de uitspraak van Stuart Hall, worden namelijk de ideeën uit het werk van Saïd, en in minder mate Gilroy, toegepast in Nederland. In het werk van de Nederlandse socioloog Gloria Wekker komen paradoxen in de Nederlandse samenleving naar voren. In haar boek *White Innocence* uit 2016 laat zij met het concept *cultural archive* zien dat Nederland nog steeds geen afstand kan doen van patronen in onze kennis, houding en gevoel die gebaseerd zijn op vierhonderd jaar imperialisme, terwijl Nederland ook bekend staat om haar tolerantie.²⁸ Nederland heeft nog steeds dezelfde houding ten opzichte van de gekleurde bevolking als ten tijde van de koloniën. Onbewust zit de ‘witte bevolking’ nog steeds vast in deze koloniale denkpatronen met als gevolg dat de ‘witte’ bevolking zich plaats boven de gekleurde bevolking, aldus Wekker.²⁹ In de ogen van onder andere Wekker is het postkolonialisme in Nederland, en dan met name de postkoloniale geschiedschrijving, nog niet af en is er sprake van ‘working-through the postcolonial project’.³⁰

In de hedendaagse Nederlandse postkoloniale geschiedschrijving benoemen Nederlandse academici de scheiding tussen de Nederlandse- en de koloniale geschiedschrijving als een groot probleem dat invloed heeft op de Nederlandse herinnering

---

²⁵ P. Gilroy, *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness* (London 1993) I – III.; A., Pettinger, ‘Enduring Fortresses: A Review of “The Black Atlantic”’, *Research in African Literatures* 29 (1998) 4, 142-147, aldaar 143.

²⁶ D. Götttsche, ‘Post-imperialism, Postcolonialism and Beyond: Towards a Periodization of Cultural Discourse about Colonial Legacies’, *Journal of European Studies* 47 (2017) 2, 111-128, aldaar 111-113.

²⁷ B. Schilling, *Postcolonial Germany. Memories of Empire in a Decolonized Nation* (Oxford 2014) 208.; B. Schilling, ‘German Postcolonialism in Four Dimensions: A Historical Perspective’, *Postcolonial Studies* 18 (2015) 4, 427-439, aldaar 434.

²⁸ G. Wekker, Witte Onschuld (Lezing Gloria Wekker, 29 maart 2017, Atria Amsterdam).

²⁹ G. Wekker, ‘Nesten bouwen op winderige plekken. Denken over gender en etniciteit in Nederland’ (Oratie uitgesproken op 19 april 2002) 8.; G. Wekker, *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race* (Duke 2016) 21.

³⁰ Götttsche, ‘Post-imperialism, Postcolonialism and Beyond’, 111-113.; Schilling, ‘German Postcolonialism in Four Dimensions: A Historical Perspective’, 434.

aan het koloniale verleden.³¹ De postkoloniale geschiedschrijving ziet geen verschil tussen deze twee geschiedenissen, maar nog steeds is de koloniale geschiedenis van Nederland nauwelijks tot geen onderdeel van de Nederlandse geschiedenis.

Een gevolg van deze scheiding is dat de zwarte bladzijden van de koloniale geschiedenis bijna niet aan bod komen. Volgens Remco Raben is de postkoloniale herinneringscultuur gebaseerd op het verhaal van de natie. Dit is interessant voor de thesis, omdat de straatnamen in Lombok dit nationale discours uitdragen. Raben stelt dat het gevolg van de tweedeling in de geschiedschrijving is dat in Nederland lange tijd geen aandacht was voor de negatieve kanten van het koloniale verleden, maar dat enkel werd herinnerd aan de positieve kanten, zoals het economisch gewin.³² Eerdere critici van het Nederlandse koloniale stelsel, samengevat in het boek van Ewald Vanvugt, kregen geen aandacht.³³

Volgens de Amsterdamse historica Susan Legêne wordt tegenwoordig een belangrijke stap gezet om de brug te slaan tussen de verschillende geschiedenissen en herinneringen. In het boek *Spiegelreflex* laat Legêne de verschillende houdingen zien van opeenvolgende generaties ten aanzien van het koloniale verleden. Legêne stelt dat in de jaren tachtig stappen werden gezet, maar dat er vanaf 2010 langzamerhand sprake is van een daadwerkelijke historische insluiting van verschillende perspectieven. Zij stelt dat de postkoloniale immigranten steeds meer toegang krijgen tot de Nederlandse geschiedenis.³⁴ Het actieve burgerschap van de postkoloniale immigranten heeft geleid tot een breder perspectief op de Nederlandse (koloniale) geschiedschrijving.³⁵ Dit zet aan tot een ander perspectief op onze geschiedenis. Traag vormt zich in Nederland een andere kijk op het koloniale verleden. Deze ‘*counter-memory*’,³⁶ een begrip van de Franse filosoof Foucault, slaat op de ontstane andere herinnering die zijn plaats vindt in de Nederlandse geschiedschrijving. Deze derde fase van de koloniale herinnering in Nederland omvat deze nieuwe kijk die zich manifesteert in Nederland.

---

³¹ Zie bijvoorbeeld: R. Raben, ‘Wie spreekt voor het koloniale verleden. Een pleidooi voor transkolonialisme’ (Oratie bij aanvaarding van het ambt ‘bijzonder hoogleraar in de koloniale en postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis’ op 28 september 2016) 17.; G. Wekker, *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race* (Duke 2016), 21.; S. Legêne, *Spiegelreflex. Culturele Sporen van de koloniale ervaring* (Amsterdam 2010); K. Fatah-Black, *White Lies and Black Markets. Evading Metropolitan Authority in Colonial Suriname 1650-1800* (Leiden 2015).

³² Raben, ‘Wie spreekt voor het koloniale verleden’, 17.

³³ E. Vanvugt, *Nestbevuilers: 400 jaar Nederlandse critici van het koloniale bewind in de Oost en de West* (Amsterdam 1996).

³⁴ Legêne, *Spiegelreflex*, 212-213.

³⁵ Ibidem, 228.

³⁶ M. Foucault, *Language, counter-memory practice. Selected essays and interviews* (New York 1977) 130-135.; M. Foucault, *Society Must Be Defended* (New York 2003) 7-9.

In deze scriptie test ik aan de hand van een lokale casus of deze manifestatie van de andere herinnering daadwerkelijk zichtbaar is. Ik vraag mij af of er daadwerkelijk sprake is van een andere omgang met het koloniale verleden dan in de jaren zestig of in de jaren tachtig. De vraag die centraal staat in het onderzoek is of de lokale omgang met de Lombokse straatnamen in drie ijkpunten (de jaren zestig, de jaren tachtig en 2018) overeen komt met het geschetste nationale historiografische kader gedestilleerd uit de werken van de Nederlandse academici.

Het stilzwijgen, de langzame opening tot kritiek waarbij vooral vergeleken werd met andere koloniale heersers en de trage historische insluiting van de stem van de postkoloniale migrant zullen het raamwerk zijn van de scriptie. Om deze drie fases te toetsen is gekozen voor een lokale casus: de straatnamen in de Utrechtse wijk Lombok. De ijkpunten komen voort uit archiefonderzoek in Het Utrechts Archief en komen overeen met de tijdsperiode van de drie fases van de koloniale herinnering in Nederland. Na een zoektocht in het lokale archief naar verwijzingen naar de straatnamen in Lombok na de Tweede Wereldoorlog zijn twee belangrijke archiefstukken naar voren gekomen waarin de lokale omgang met straatnamen zichtbaar is. Deze twee archiefstukken vormen de basis van het onderzoek naar de Utrechtse omgang met straatnamen.

Om het overzicht te bewaren zijn deze fases afgebakend als de jaren zestig, jaren tachtig en nu. Uit de bovenstaande uiteenzetting is duidelijk geworden dat de hedendaagse, derde fase een lange aanloop heeft. Voor academici zoals Legêne zijn aan het einde van de jaren tachtig de eerste tekenen zichtbaar van een incorporatie van de stem van de ‘postkoloniale migrant’. De mensen uit de voormalige koloniën die zich na de dekolonisatieprocessen in Nederland gingen vestigen eisten langzaam hun plek op in de Nederlandse koloniale herinnering, aldus Legêne. Anderen zien dit duidelijk ontstaan tussen 2010 en 2013.³⁷ Om duidelijkheid te scheppen periodiseer ik de laatste fase als ‘huidig’ of ‘2018’, voornamelijk, omdat het straatnamendebat in Utrecht nog in volle gang is.

In alle hoofdstukken zullen dezelfde vragen centraal staan. De hoofdstukken behandelen welke processen gaande waren op nationaal en lokaal niveau en welke actoren hier een rol in speelden. Door in elk hoofdstuk een vergelijking te maken tussen de nationale koloniale herinnering en de lokale koloniale herinnering worden de drie perioden van de nationale koloniale herinnering getest. In hoofdstuk 1 wordt ingegaan op het eerste ijkpunt: de

---

³⁷ Legêne, *Spiegelreflex*, 210.; S. Veening, ‘Verslag bijeenkomst Werkgroep Straatnamen’, 14 maart 2018.

jaren zestig. Aan de hand van archiefmateriaal, een krantenonderzoek en secundaire literatuur over de jaren zestig in Nederland tracht ik te achterhalen waarom in dit eerste ijkpunt geen debat was in Lombok, ondanks dat een heftig debat zich ontpopte over het Nederlandse koloniale verleden op nationaal niveau. Hoofdstuk 2 behandelt het eerste, vaak onderbelichte, straatnamendebat in Lombok rond 1980. De basis van dit onderzoek zijn twee archiefstukken uit Het Utrechts Archief. Deze informatie wordt aangevuld met een telefonisch interview met een actor uit de jaren tachtig. Deze kritische kijk in Lombok wordt vergeleken met de tweede fase van de Nederlandse koloniale herinnering. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op het huidige debat. Dit hoofdstuk wordt gestaafd door een krantenonderzoek, mailcontact met de betrokken actiegroep *De Grauwe Eeuw* en eigen ervaringen in een huidige werkgroep die zich bezighoudt met het onderwerp.³⁸ Hiermee probeer ik aan te tonen op welke manier de straatnamen ons proberen te laten nadenken over het koloniale verleden en aan te tonen dat dit denken niet continu is, maar dynamisch. Door te kiezen voor deze ijkpunten wil ik niet suggereren dat er sprake is van een lineaire ontwikkeling in het herinneren van het koloniale verleden. Deze drie ijkpunten zijn gekozen om inzicht te geven in het proces van de gewaarwording van de koloniale herinnering in Nederland.

Door de casus over de Utrechtse wijk Lombok centraal te stellen, probeert deze thesis, aan de hand van een historische aanpak, drie fases van de Nederlandse koloniale herinnering te ontlenen die overeenkomen met het engagement van het Nederlandse koloniale discours (na de politieke dekolonisatieprocessen). Het onderzoek naar deze drie ijkpunten kan putten uit een breed scala aan bronnen. De keuze voor deze variëteit aan onderzoeksmateriaal is bewust, want dan komen de perspectieven op de straatnamen goed naar voren. Door deze grote variëteit aan bronnen is dit onderzoek ook verricht aan de hand van verschillende methodes. Het onderzoek heeft een duidelijk vergelijkingsselement dat in elk hoofdstuk terugkomt. De thesis is voornamelijk gericht op close-reading van de archiefstukken en krantenartikelen, maar wordt aangevuld met interviews en een enkele beeldanalyse. Hiermee hoop ik een zo breed mogelijk beeld te geven van het proces van de koloniale herinnering in Lombok.

Door het onderzoek te richten op de spanningen tussen de lokale en de nationale herinnering probeer ik inzicht te geven in hoe de Nederlandse koloniale herinnering werkt en hoe deze herinnering gestuurd wordt door de verschillende actoren. Hiermee hoop ik anderen

---

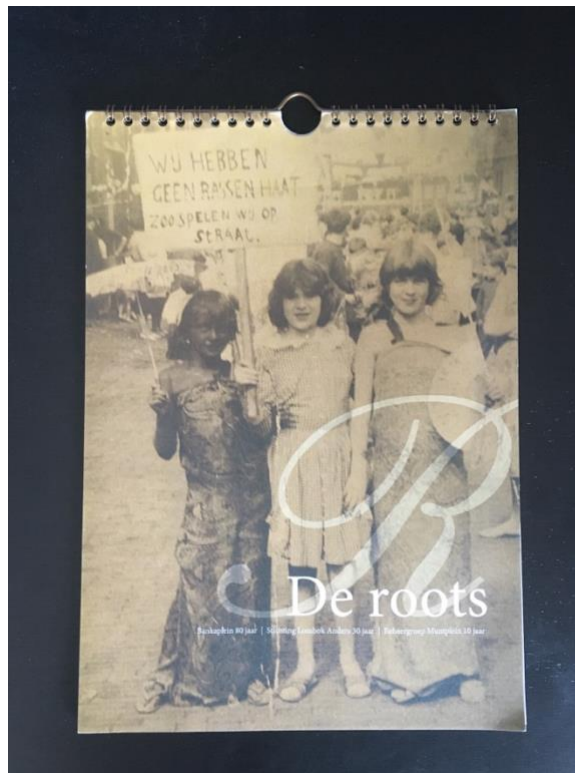
³⁸ Het mailcontact met de actiegroep *De Grauwe Eeuw* heb ik te danken aan mijn collega S. Kelder. Tijdens een gezamenlijk onderzoek heeft hij het contact onderhouden met de actiegroep. Dank hiervoor.

in te laten zien dat straatnamen geschikte objecten zijn om een dynamische herinnering te peilen. Deze bordjes zijn ook een vorm van een omgang met het verleden, iets dat vaak over het hoofd wordt gezien door historici.

Bovendien toon ik aan dat het collectieve denken over het Nederlandse koloniale verleden geen continuïteit kent en onderhevig is aan verschillende factoren. Gegevens waar historici zich bewust van moeten zijn. In het geval van het Van Heutsz-monument, eerder aangehaald bij de behandeling van de Nederlandse versie van *lieux de mémoire*, is deze statische kijk duidelijk. Het monument is misschien wel het bekendste monument dat na vele protesten van naam is veranderd in het Indië-monument en daardoor draagt het nu een andere herinnering aan. Maar bij de uiteenzetting van dit monument in het boek *Plaatsen van Herinnering* wordt maar minimale aandacht besteed aan een veranderde kijk op het monument. Dit toont de statische kijk op de plaatsen van herinnering aan, ondanks dat zij omschreven worden door Nora als dynamisch.

Uiteindelijk hoop ik met deze aanpak de vraag te beantwoorden die centraal staat in het onderzoek, namelijk: in hoeverre komt de lokale omgang met de Lombokse straatnamen in drie ijkpunten (jaren zestig, jaren tachtig en 2018) overeen met het geschetste nationale historiografische kader over de Nederlandse koloniale herinnering gedestilleerd uit de werken van de Nederlandse academici?

1. 'Roerige jaren zestig' en stilzwijgen in de wijk

Figuur 1. Foto van voorkant jubileumkalender comités Lombok. Eigen foto

‘Wij hebben geen rassenhaat, zoo spelen wij op de straat’. Op figuur 1 is een foto te zien van de achterkant van de jubileumkalender van het *Lombok Anders* comité. Hierop staan drie kinderen met een bordje waarop deze leus staat. Een van de kinderen is zwart geschminkt. Net als in geheel Europa stonden de jaren zestig in Nederland ook in het teken van studentactivisme en protestbewegingen. Hoogtepunt van deze jaren zestig was 1968. In 2018 vond de vijftigjarige herdenking plaats van het revolutiejaar 1968, bekend van onder andere de Parijse studentenopstanden en de moord op Martin Luther King en Robert Kennedy. In tegenstelling tot andere Westerse landen, bleef het in Nederland relatief rustig in het revolutiejaar 1968. Daarentegen wordt in Nederland de gehele jaren zestig chaotisch genoemd, aldus de historicus van Zon. Dit decennium staat bekend als de ‘roerige jaren zestig’.³⁹

³⁹ In 2018 was opnieuw aandacht voor de jaren zestig. Vooral in de media werd aandacht besteed aan de herdenking van deze jaren zestig. Zie bijvoorbeeld: H. Smeets, ‘Het Nederlandse tussenjaar 68’, *NRC Handelsblad*, 3 mei 2008.; H. van Zon, ‘1968: een magisch en onvergetelijk jaar’, *Algemeen Handelsblad*, 17 april 2018. Een belangrijk en recent historisch overzichtswerk van deze jaren zestig is G. Buelens, *De jaren zestig: een*

In dit hoofdstuk speelt deze foto een belangrijke rol als bewijs van het engagement van de wijk met nationale- en globale tendensen. Het hoofdstuk gaat in op de eerste globale reacties op het koloniale verleden van verschillende landen en laat zien in hoeverre dit gelinkt kan worden aan kritiek op de straatnamen. Aan de hand van deze foto, literatuur over de ‘roerige jaren zestig’ en een krantenonderzoek naar de koloniale herinnering in Nederland toon ik aan in hoeverre de tendens in Lombok te linken is aan de nationale gebeurtenissen.

1.1 Lokaal

In het geval van Lombok is figuur 1 een vroeg voorbeeld van deze ‘roerige jaren zestig’. ‘Je ziet het, wij meiden van 10, 11 en 12 jaar oud [...] Op het bord staat: “Wij hebben geen rassenhaat, zoo spelen wij op de straat”. De foto zegt genoeg’,⁴⁰ aldus een van de kinderen op de foto, Thea, in het historische tijdschrift *De Oud-Utrechter*. De foto is genomen tijdens het buurtfeest van 1961 in de toenmalige Riemstraat, dichtbij het huidige H.J. Schimmelplein bij de Vleutenseweg. Deze kleine snippet uit de geschiedenis van Lombok is een voorbeeld van de latere, grotere anti-imperialistische acties wereldwijd.

Tijdens dit revolutionaire decennium waren anti-imperialisme,⁴¹ anti-autoriteit en anti-kapitalisme belangrijke thema’s. De Provobeweging in Nederland was misschien wel het bekendste voorbeeld van een antiautoritaire beweging en de bouwvakkersrellen in 1966 was een goede illustratie van de anti-kapitalisme strijd in Nederland.⁴² De anti-imperialisme geluiden van de jaren zestig waren minder bekend. Anti-imperialisme ging gepaard met kritiek op de hegemonie van Westerse landen en de onderdrukking door de Westerse landen van de Derde Wereld.⁴³ Deze denkbeelden waren ook kritisch op het koloniale verleden van de Europese landen.

Helaas blijft het onduidelijk uit de beschikbare bronnen waarom de kinderen dit bord bij zich droegen tijdens het buurtfeest. Is het een reactie op internationale gebeurtenissen of heeft het te maken met lokale problematiek in de jaren zestig?

---

cultuurgeschiedenis (Amsterdam 2018). ‘De roerige jaren zestig’ is afkomstig uit: N. Pas, ‘De problematische internationalisering van de Nederlandse jaren zestig’, *BMGN-Low Countries* 124 (2009) 4, 618-632, aldaar 620.;⁴⁰ ‘Buurtfeest Riemstraat 1961.’, *De Oud-Utrechter*, 6 september 2011.

⁴¹ Dit uitte zich onder andere in de felle protesten tegen de Vietnamoorlog en de rassenrellen in de Verenigde Staten.

⁴² De historicus Pas stelt dat door de groeiende middenklasse in de jaren zestig antikapitalistische geluiden opkwamen. Als voorbeeld noemt Pas de bouwvakkers in Amsterdam die in 1966 de straat op gingen na een conflict over het uitkeren van vakantiegeld. N. Pas, ‘De problematische internationalisering van de Nederlandse jaren zestig’, *BMGN-Low Countries* 124 (2009) 4, p. 618-632, 621.

⁴³ Schilling, *Postcolonial Germany*, 142.

Wanneer goed gekeken wordt naar de foto dan valt als eerste het zwart geschminkte kind op. In Nederland was iemand zwart schminken tot aan de jaren negentig normaal, aldus Nederveen Pieterse. Zwarte Piet is de ‘demonische’ knecht van Sinterklaas, geadopteerd of ‘geknecht’. De goedheiligman helpt de Zwarte Piet in ruil voor het uitvoeren van taken voor Sinterklaas. Zo is Zwarte Piet zowel degene die de cadeaus brengt als degene die de straf uitdeelt aan de kinderen. Deze representatie laat een ambivalentie zien waarmee Nederland naar Afrika kijkt, aldus Nederveen Pieterse.⁴⁴ Het is een racistische kijk, die volgens Gloria Wekker voortgekomen is uit het koloniale verleden van Nederland. Het valt te betwisten of het kind op de foto direct verwijst naar deze ambivalente houding in Nederland. In ieder geval is het zwart schminken geen opmerkelijke handeling in Nederland, mensen ‘schminken zich elk jaar in november en december zwart’⁴⁵ tijdens het Sinterklaasfeest.

Het schminken kan ook onderdeel zijn van de reactie op de conflicten in de Verenigde Staten. In 1960 haalden zwarte studenten het wereldwijde nieuws door te gaan zitten in een ‘witte’ lunchroom en te wachten tot zij bediend werden. Deze *sit-ins* leidden tot conflicten tussen witte en zwarte studenten.⁴⁶

Naast het zwart geschminkte kind valt het bordje dat de kinderen bij zich dragen op. Op het omhooggehouden tekstbordje stond ‘rassenhaat’, dit kan refereren naar de gebeurtenissen in de Verenigde Staten, maar aannemelijker is dat dit een reactie was op de politieactie in Sharpeville in Zuid-Afrika. De zwarte Zuid-Afrikanen protesteerden hier tegen verschillende maatregelen van het Apartheidssysteem. In de jaren vijftig was de steun voor Zuid-Afrika nog groot geweest in Nederland. Een krantenartikel uit het *Utrechts Nieuwsblad* stelt dat in 1957 het volgende over de Lombokse straatnamen die refereerden naar de Nederlandse koloniale geschiedenis:

Te weinig, aldus de heer H. De Jong, in het juninummer van ‘Oud-Utrecht’, schijnen de instanties, die over de naamgeving van straten gaan, in te zien dat straatnamen de historie levend houden. [...] Groepsnamen kunnen zeker ’n historische betekenis hebben. (Kruger, De Wet enz) [sic] herinneren aan Nederlands medeleven met de strijdende Boeren in de jaren rond 1900.⁴⁷

---

⁴⁴ J. Nederveen Pieterse, *Wit over zwart: beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur* (Amsterdam 1990) 163-165.

⁴⁵ Nederveen Pieterse, *Wit over zwart*, 165.

⁴⁶ N. Pas, ‘De problematische internationalisering van de Nederlandse jaren zestig’, 621.; Schilling, *Postcolonial Germany*, 136.

⁴⁷ ‘Straatnamen zijn ook monumenten’, *Utrechts Nieuwsblad*, 15 juni 1957.

Het artikel roemde de verschillende Zuid-Afrikaanse verwijzingen in Lombok, maar had geen aandacht voor de ingevoerde Apartheid door president Verwoerd en de commotie rondom deze wetgevingen. De band tussen Nederland en Zuid-Afrika kreeg na de Tweede Wereldoorlog weer vorm na een opleving van de emigratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika. President Verwoerd emigreerde zelf al in 1903 van Amsterdam naar Zuid-Afrika. Dit gevoel van verwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika, door verschillende historici omschreven als stamverwantschap,⁴⁸ verdween abrupt na Sharpeville.⁴⁹ De politieactie was een keerpunt, zowel in de publieke opinie als op politiek niveau. Verschillende Nederlandse kerken, politieke partijen en andere organisaties spraken hun verontrusting uit over de situatie in Zuid-Afrika. In Den Haag en Amsterdam vonden grote protestdemonstratie plaats waar tussen vijfhonderd en duizend mensen aan deelnamen. Uiteindelijk nam de Nederlandse regering stelling tegen de Apartheid in Zuid-Afrika. Dit bleef enkel bij harde woorden, daadwerkelijke maatregelen zoals economische embargo's bleven in eerste instantie uit.⁵⁰ Ondanks de kritieken op het Apartheidssysteem, zijn er geen sporen te vinden van tegengeluiden over de Zuid-Afrikaanse verwijzingen in Lombok, zoals de Riebeeckstraat en de Wetstraat.

Een laatste verklaring van de foto kunnen de lokale problemen zijn. In de wijk zelf waren in deze periode ook conflicten. In de jaren zestig verkleurde de volkswijk Lombok. De industrie in Lombok, waaronder op het EKV-terrein en de Douwe-Egbertsfabriek, trok in eerste instantie Griekse en Italiaanse arbeidsmigranten aan. Later in het decennium gingen voornamelijk Turkse en Marokkaanse arbeidsmigranten zich vestigen in Lombok. In de veronderstelling dat de arbeidsmigranten tijdelijk in Nederland zouden verblijven, werden zij ondergebracht in verschillende pensions in Lombok. De meeste arbeiders bleven echter in de wijk en langzaam kwam de gezinshereniging op gang. De vraag naar woningen in de wijk groeide, maar door speculanten stegen de prijzen van huizen snel.⁵¹ Door de hoge prijzen liep de wijk leeg en verkrotte Lombok. De gezinsherenigingen leidden tot spanningen in Lombok,

---

⁴⁸ B. Henkes, 'Belaste broederband: Nederlanders en Zuid-Afrika', in: M. Gosselink (red.), *Goede Hoop. Zuid-Afrika en Nederland vanaf 1600* (Amsterdam 2017) 279-293, aldaar 285.

⁴⁹ R. Muskens, 'Nederland tegen Apartheid: 'Stop de negervervolging in Zuid-Afrika'', in: M. Gosselink (red.), *Goede Hoop. Zuid-Afrika en Nederland vanaf 1600* (Amsterdam 2017) 299-312, aldaar 302.

⁵⁰ S. de Boer, 'Nederland en de Apartheids-kwestie 1948-1990', in: M. Kuitenbrouwer en M. Leenders (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten. Bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum 1996) 259-280, aldaar 262-264.

⁵¹ H. Dibbits en T. Meder, 'Kasbah in de Kanaalstraat. Beeldvorming in en rond een multi-etnische stadswijk: een verkenning', *Volkskundig Bulletin* 25 (1999) 1, 39-70, aldaar 42.

met als hoogtepunt de problemen in de jaren tachtig. In hoofdstuk 7 wordt hier verder op ingegaan.

De foto omsluit alle drie de bovengenoemde verklaringen. De drie kinderen laten een glimp zien van het idee dat de lokale bevolking zich bezighield met de globale tendensen. Ondanks dat al deze golven van anti-imperialistische acties op internationaal, nationaal en lokaal niveau de weg opende naar een kritische kijk op het eigen koloniale verleden, ging dit in Nederland en Utrecht niet gepaard met een massale reflectie op het eigen optreden in Nederlands-Indië en de Cariben. De oorlog in Vietnam was een startpunt voor discussies en de opkomst van landencomités en Wereldwinkels gaf de niet-Westerse wereld toegang tot het Nederlandse bewustzijn.⁵² Maar deze internationale kijk in Nederland had weinig te doen met het gehele koloniale verleden. De publieke discussies gingen voorbij aan de 400 jaar Nederlandse overheersingen in de wereld.

Het gevolg hiervan was dat, ondanks de bewustwording in de wijk over raciale spanningen, zoals de foto liet zien, een straatnamendebat in Lombok afwezig was in deze periode. Geen enkel archief, interview of literatuur gaf inzicht in een straatnamendebat in de revolutionaire jaren zestig. Het archief van straatnaamwijziging in Lombok in Het Utrechts Archief leek hoopvol, het archief startte namelijk met straatnaamwijzigingen in 1967. Deze wijzigingen werden echter niet geïnitieerd door kritische geluiden, maar werden de wijzigingen doorgevoerd uit praktisch oogpunt. In Lombok veranderde de gemeente bijvoorbeeld de Minahassastraat in de Menordastraat, omdat de Minahassastraat lastig uit te spreken was.⁵³

1.2 Eerste kritieken op het koloniale verleden

Ondanks de lange afwezigheid op nationaal en lokaal niveau van een koloniale herinnering ontwikkelde zich in de jaren zestig een kritisch geluid, aldus Raben en Kuitenbrouwer.⁵⁴ Dit geluid richtte zich enkel op één gebeurtenis: de (wan)daden tijdens de koloniale oorlog van 1947 tot en met 1949 in Indonesië.

In mei 1956 schreef ik een brief met mijn bevindingen [de oorlogsmisdaden] naar het Amsterdamse studentenweekblad *Propria Cures*. [...] Toch durfden ze publikatie [sic] van

---

⁵² R. Raben, 'Postkoloniaal Nederland', *International Spectator* (2000) 7/8, 359-364, aldaar 363-364.

⁵³ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁵⁴ Raben, 'Postkoloniaal Nederland', 363-364.

mijn verhaal niet aan. [...] Pas in 1969, toen ik op televisie was geweest, werd me duidelijk dat het blad zich in die tijd in zijn voortbestaan bedreigd had gevoeld en dat de redacteuren de op het kookpunt gebrachte meute niet verder hebben willen ophitsen.⁵⁵

Dit is een citaat van Indië-veteraan en psycholoog Joop Hueting die al in 1956 zijn ervaringen over de koloniale oorlog naar buiten wilden brengen. Hueting moest echter tot 1969 wachten om zijn verhaal publiekelijk te kunnen maken. In het televisie-interview met het VARA-programma *Achter het Nieuws* karakteriseerde Hueting het handelen van de Nederlandse soldaten tijdens de koloniale oorlog als oorlogsmisdaden. Deze woorden sloegen in als een bom: in 1969 werd een regeringsonderzoek ingesteld naar het handelen van de Nederlandse soldaten. Door alle kritieken in de kranten moest Hueting tijdelijk onderduiken.⁵⁶ Achteraf bleek dit televisie-interview een belangrijke katalysator te zijn in het debat over het koloniale verleden van Nederland.

Om een beter idee te krijgen van het belang van dit interview voor de omgang met het koloniale verleden en de ontwikkeling met deze omgang in Nederland heb ik een kort mediaonderzoek verricht naar het publieke debat over Hueting zijn bekendmakingen. Dit onderzoek is verricht aan de hand van onlinekrantendatabase *Delpher*.⁵⁷ Hierbij is enkel gezocht naar artikelen uit *De Telegraaf*, een krant met een grote oplage,⁵⁸ uit het jaar 1969, het jaar van het televisie-interview. Alleen al in *De Telegraaf* zijn in dat jaar 44 artikelen gepubliceerd die betrekking hebben op deze zaak. Dit laat zien dat het een belangrijk thema was in dat jaar voor de Telegraaf. De resultaten geven een gevarieerd beeld weer.

Aan de ene kant waren de reacties in de kranten fel. *De Telegraaf* publiceerde een interview op de voorpagina van de krant van 25 januari met de vrouw van Generaal Spoor, de generaal die aan het hoofd stond van het leger in Nederlands-Indië, waarin mevrouw Spoor de beschuldigingen van Hueting ‘walgelijk’ noemt.⁵⁹ In dezelfde krant waren in dat jaar artikelen te vinden die de uitspraken van Hueting ‘zinloos en misselijk’ noemden.⁶⁰ Anderen, veelal

---

⁵⁵ R. Meijer, *Oostindisch doof. Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 1995) 52.

⁵⁶ J. Bank, *Heruitgave De Excessennota* (Den Haag, 1995).; H. E. Botje en A. Hoek, ‘Onze vuile oorlog’, *Vrij Nederland*, 10 juli 2012.; ‘Mevrouw H.T. Spoor over de „walgelijke beschuldigingen” van een psycholoog Mijn man was geen directeur van een schiettent’, *De Telegraaf*, 25-01-1969.

⁵⁷ Raadpleegbaar via <https://www.delpher.nl>.

⁵⁸ P. Bakker, ‘125 jaar actievoeren: de geschiedenis van De Telegraaf in cijfers’, *Stimuleringsfonds voor Journalistiek* (2 januari 2018), <https://www.svdj.nl/de-stand-van-de-nieuwsmedia/125-jaar-de-telegraaf-in-cijfers/> (geraadpleegd op 28 mei 2018).

⁵⁹ Mevrouw H.T. Spoor over de „walgelijke beschuldigingen” van een psycholoog Mijn man was geen directeur van een schiettent, *De Telegraaf*, 25-01-1969.

⁶⁰ “Zinloos en misselijk”, *De Telegraaf*, 21 januari 1969.

ingezonden brieven van veteranen gepubliceerd in *De Telegraaf*, hebben dezelfde kritische toon: ‘Foei’, ‘Onloochenbaar’ en ‘Tropenkolder’ zijn drie voorbeelden van beschuldigingen tegen Hueting.⁶¹

Aan de andere kant zijn er ook positieve reacties te vinden in *De Telegraaf*. Inzenders hebben ‘lof voor Hueting’ en vinden ‘dat het Nederlandse volk goed ingelicht zal moeten worden over hoe de Nederlandse soldaat zijn dienst in Indië heeft verricht [...]’.⁶² Het is interessant te zien dat op de pagina met ingezonden brieven bij alle kritische noten expliciet vermeld wordt dat het om een veteraan gaat. Het debat in de *Telegraaf* werd dus voornamelijk gestuurd door de veteranen.

Wat zegt al deze aandacht voor het televisie-interview met Hueting? Waarom heeft zich in de loop van de jaren zestig geen straatnamendebat ontwikkeld in Lombok, ondanks dat het koloniale verleden een belangrijk onderwerp was vanaf 1969?

De belangstelling voor Hueting is een voorbeeld van de eerste kritieken op het koloniale verleden van Nederland, maar de aandacht voor de veteraan is ook een illustratie van de loskoppeling van de koloniale geschiedenis met de Nederlandse geschiedenis. Nederland was in de jaren zestig nog midden in een verwerkingsproces. Het verlies van Indonesië had in Nederland diepe wonden achtergelaten.⁶³ De Tweede Wereldoorlog en de invasie van Japan in Indonesië had Nederland in de slachtofferrol geplaatst, aldus Gert Oostindie.⁶⁴ De Nederlandse onschuld was de tendens; de bekende leus *Indië verloren, rampspoed geboren* domineerde. Een goed voorbeeld hiervan is het al eerder aangehaalde krantenbericht over de Lombokse straatnamen. Het artikel stelde het volgende: ‘Ook valt er iets voor te zeggen dat de “Indische” buurten de herinnering levendig houden aan een wereld, die eens tot het Koninkrijk der Nederlanden behoorde.’⁶⁵ Een gedeelte van het koninkrijk was verloren. Het gevolg van deze denkwijze was dat de koloniale geschiedenis van Nederland werd losgekoppeld van de vaderlandse geschiedenis en het koloniale verleden tot aan het begin van de jaren zeventig werd verzwegen. Pas in 1975 werd de geschiedenis van Indonesië toegevoegd aan de Nederlandse schoolboeken.⁶⁶ Op deze manier bleef de gevoelige geschiedenis buitenspel. Hoewel Suriname nog steeds een kolonie was in deze tijd en

---

⁶¹ ‘Wat anderen er van denken’, *De Telegraaf*, 1 februari 1969.

⁶² Ibidem.

⁶³ Locher-Scholten, ‘De grabbelton van de Beus of uit de ivoren toren’, 315.

⁶⁴ Oostindie, *Postcolonial Netherlands*, 224.

⁶⁵ ‘Straatnamen zijn ook monumenten’, *Utrechts Nieuwsblad*, 15-06-1957.

⁶⁶ Raben, ‘Postkoloniaal Nederland’, 363.

Nederland er alles aan deed om de goede contacten te onderhouden met de Cariben, bleef de gehele Nederlandse koloniale geschiedenis onderbelicht.

Na bijna twintig jaar van stilzwijgen was er een opening gevonden in het Nederlandse koloniale herinneringslandschap door het interview met Hueting. Belangrijke spelers hierin waren de teruggekeerde veteranen die hun handen in onschuld wassen en de leus *Indië verloren, rampspoed geboren*, omarmden. Hoewel de jaren zestig een chaotisch decennium vormden, met aandacht voor allerlei zaken gelinkt aan het koloniale verleden van de Westerse wereld, bleef het gehele Nederlandse verhaal onderbelicht. De vierhonderd jaar geschiedenis voor de periode 1947-1949 bleef buiten beschouwing. Precies deze lange geschiedenis van de VOC, gouverneur-generaals en slavernij wordt nog steeds gerepresenteerd op de straatnamen in de wijk Lombok. De scheiding van de geschiedenissen heeft niet enkel geleid tot een stilzwijgen over de koloniale geschiedenis, maar heeft in deze eerste fase ook twee verschillende vormen van kolonialisme gecreëerd: de koloniale oorlog met de Nederlandse interventies en de dekolonisatie en de vierhonderd jaar voor deze oorlog.

1.2 Conclusie

In dit hoofdstuk is beargumenteerd dat in de wijk Lombok beperkte aandacht was voor de tendensen van de jaren zestig. Deze stemmingen waren antikoloniaal en anti-imperialistisch. Als gevolg van deze grieven van de samenleving ontstond in Nederland langzaam een antikoloniaal geluid dat zich centreerde rondom de uitspraken van Joop Hueting. Uit het krantenonderzoek is duidelijk geworden dat het kritische geluid zich enkel richtte op de daden van de Nederlandse soldaten tijdens de koloniale oorlog. Dit hield in dat Nederland zich niet bezighield met andere thema's die te maken hebben met het Nederlandse koloniale verleden. Dit kan verklaren waarom er wel lokale affiniteit was met de antikoloniale stemming in de wereld, maar dit kritische geluid niet werd gekoppeld aan de straatnamen in Lombok. In het volgende hoofdstuk is er wel sprake van een lokaal kritisch geluid dat ageert tegen de straatnamen in Lombok.

2. Lokaal activisme en ‘tempo doeloe’

Het eerste succes is binnen! Maandag begint de sloop! En we blijven door vechten voor goede, betaalbare huizen er voor in de plaats [sic]. En geen 23 huizen, zoals de gemeente wil, maar tenminste 40!

Deze quote, afkomstig uit de *Lombok informatiekrant* uit het jaar 1979,⁶⁷ gaat over de sloop van het EKU-terrein, een voormalig industrieterrein bij de huidige Molen de Ster in Lombok. Het Utrechts Archief beschikt over twee archieven waarin ingegaan wordt op de problemen in de wijk, waaronder de huisvestingsproblemen van de jaren tachtig. Voornamelijk het niet geïnventariseerde archiefstuk van het *Wijkcomitee Lombok* geeft een goed beeld van de problemen in de wijk. De migratiegolf na de dekolonisatie van Indonesië en andere voormalige koloniën ging in deze wijk gepaard met arbeidsmigratie van de jaren zestig. De migratie naar de wijk leidde tot felle discussie in de jaren tachtig. Het dieptepunt van deze discussies waren de rellen in de zomer van 1980 in het Majellapark, net buiten Lombok, tussen Nederlandse jongeren en jongeren met een migratieachtergrond.⁶⁸ Het archief van het *Wijkcomitee Lombok* ging voornamelijk in op de huisvesting in de wijk die hernieuwde aandacht kreeg naar de sloop van het EKU-terrein, maar had ook aandacht voor problemen rondom diversiteit in de wijk. Deze informatie is aangevuld met een gesprek met voormalig buurtbewoner en lid van het *wijkcomitee Lombok* Chiel Rottier. Dit telefonische interview beantwoordde de vragen waarmee het archief van het wijkcomité mij achterliet. Rottier was de samensteller van de vier dozen die te vinden zijn in Het Utrechts Archief. In een telefonisch interview op 7 mei 2018 vertelde hij dat hij de dozen na zijn werkzaamheden voor het comité heeft ingeleverd bij het archief. Voor zijn hbo-studie schreef hij een scriptie over het organisatievraagstuk in Lombok. De dozen vormden toentertijd het bronnencorpus van zijn scriptie.⁶⁹ Naast het archief van het *wijkcomitee Lombok* beschikt Het Utrechts Archief ook over het archief met de naam *Wijk Lombok 1975-1989* met daarin een stuk genaamd: *Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989*. In dit archiefstuk komen

---

⁶⁷ Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

⁶⁸ Dibbitts en Meder, 'Kasbah in de Kanaalstraat, 43.'; Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

⁶⁹ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

verschillende casussen aan bod tussen de periode 1967-1989 over (eventuele) veranderingen van straatnamen in Lombok.⁷⁰

De focus van de twee archieven op deze huisvestingsproblematiek is belangrijk, omdat tussen al deze informatie flarden zijn te vinden over een groeiende weerstand tegen de straatnamen in Lombok. Het bronnencorpus in dit hoofdstuk zal duidelijk maken dat de sloop van het EKU-terrein het startpunt is van een straatnamendebat in Lombok. Dit hoofdstuk gaat in op het eerste, vaak onderbelicht en vergeten, straatnamendebat in de wijk. In dit gedeelte van het onderzoek laat ik zien welke processen achter dit debat zaten en welke actoren een rol speelden in de totstandkoming van het debat.

2.1 Sloop EKU-terrein

In 1979 begon de gemeente met de sloop van de bouwmaterialenhandel op het EKU-terrein. Door de sloop kwam plek vrij voor nieuwbouw, maar de nieuwbouwplannen kwamen er niet zonder slag of stoot. Het eerder aangehaalde citaat maakte duidelijk dat het een lang proces was. Ook een knipselkrant uit het archief van het wijkcomité toonde dit aan. Het *Nieuw Utrechts Dagblad* van 30 juni 1977 vermeldde dat het bestemmingsplan uit 1973 niet van de grond was gekomen door inmenging van de buurt. De buurt wenste geen extra verkeersweg in de wijk.⁷¹

Na de lancering van de plannen van de gemeente over het nieuw te bouwen Hoog Catharijne kwam een enorm verzet op in de wijk. Door de aanleg van Hoog Catharijne zou de Kop van Lombok moeten worden doorbroken om plaats te maken voor 900 nieuwe huizen. De tegenstanders tegen de plannen verzamelden zich in de bewonersgroep *wijkcomitee Lombok*. Volgens Rottier was in eerste instantie het ‘creëren van draagvlak en verbreding en een organisatie opbouw in Lombok’ de taak van dit wijkcomité. Het richtte zich op ‘individuele hulpverlening en verkeersacties: blokkades van kruispunten van de Croeselaan tot aan de Vleutenseweg’.⁷² Ook woningnood en het openhouden van winkels was belangrijk voor het comité. ‘Langzaam zagen we dat mensen gingen wegtrekken uit de wijk, de koopkracht nam af en winkeliers gingen weg. Toen hebben we heel veel winkels open

---

⁷⁰ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁷¹ J. Vernooij, ‘Bewonersgroep gebruikt ‘fraaie’ stijlbloempjes. Toekomst Lombok is stekelig’, *Nieuw Utrechts Dagblad*, 30 juni 1977 in: Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

⁷² Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

gekraakt voor buitenlandse winkeliers. Dit was met medeweten van de winkeliersvereniging', aldus Rottier.⁷³

Deze acties moesten de buurtbewoners weer het idee geven dat de wijk bleef bestaan. Rottier zei dat langzamerhand het idee was ontstaan onder bewoners dat Lombok volledig gesloopt zou worden voor Hoog Catharijne. Maar door inmenging van het comité kwamen er nieuwbouwplannen op het EKU-terrein en renoveerde de gemeente de arbeiderswoningen. 'We vochten echt voor particuliere woningverbetering. Dat ontwikkelde zich in de loop van tien jaar naar activiteiten voor een nieuw bestemmingsplan voor de wijk. In het begin van de jaren tachtig werd dit nieuwe bestemmingsplan aangenomen. 'Eigenlijk alleen maar met punten van de wijkorganisatie. Dus we hadden veel voor elkaar gekregen', stelde Rottier over zijn actieve deelname in het *wijkkomitee* van 1974 tot en met 1984.⁷⁴

2.2 Straatnamendebat

De acties over het EKU-terrein opende de deuren naar een straatnamendebat in Lombok. Rottier stelde in het interview dat het straatnamendebat in de wijk lang uitbleef, hoewel de nieuwe huizen die gebouwd werden op het EKU-terrein nieuwe straatnamen nodig hadden. In het archief van het wijkkomitee Lombok zijn alle bijeenkomsten tussen Jaffa, de woningbouwcorporatie, en bewonersgroepen in de periode 15-12-1977 tot 15-01-1981 gedocumenteerd. Hierin zijn geen sporen te vinden van de straatnamenproblematiek. De documenten spreken over renovaties in de wijk, de grote huurverschillen en de nieuwe huizen op het EKU-terrein. Aandacht in de lokale media bleef ook uit. Een voorbeeld hiervan is een uitgebreide uitgave van de *Lombokse huis-aan-huiskrant* in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 1978. De lokale krant bood in deze editie een platform voor alle buurtcomités uit de wijk om vragen te stellen aan alle Utrechtse partijen die meededen aan de verkiezingen. Hierbij had geen enkele vraag betrekking tot de straatnamen in Lombok.⁷⁵

Een eerste link met de straatnaamgeving is twee jaar later. In het archief van het wijkcomité Lombok zitten handgeschreven stukken van Chiel Rottier. Op 26 november 1980 schrijft Rottier dat de buurt de kans heeft om inspraak te leveren in de straatnaamgeving van het EKU-terrein. Verdere context over deze bijeenkomst ontbreekt. Vervolgens is te lezen dat

---

⁷³ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

⁷⁴ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

⁷⁵ Het Utrechts Archief, Wijkkomitee Lombok, inv.nmr 1162.

op 31 maart 1981 de buurt om meer informatie had gevraagd over de straatnamen, maar zonder resultaat. Het archief *Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen 1967-1989* gaf meer informatie over deze nieuwe straatnamen op het EKU-terrein. Bewoners en enkele (linkse) politieke partijen (PSP en CPN) hadden kritiek op de nieuwe Boeroestraat bij het EKU-terrein. Boeroe is een eiland waarop de toenmalig president Soeharto politieke tegenstanders van Indonesië gevangenhield. Na ingrijpen van de bewoners werd de straatnaam in juni 1982 gewijzigd in Ceramstraat.⁷⁶ Uiteindelijk maakte een brief van burgemeester en wethouders van 16 april 1982 in Het Utrechts Archief duidelijk dat ‘naar aanleiding van [...] het verwoorde bezwaar van de heer C. Rottier [...] na uitvoerig beraad is besloten, de straatnaam Boeroestraat te wijzigen in Ceramstraat.’⁷⁷ Dit kleine succes van de bewonersgroep opende een breder debat waarin alle straatnamen die verwezen naar het koloniale verleden werden bekritiseerd. Dit is het bewijs dat de nieuwbouw op het EKU-terrein een belangrijke impuls was voor de start van het straatnamendebat in de wijk.

Rottier beaamde dit in het telefonische interview. Volgens Rottier kwam vanaf 1980 nieuw elan in het comité. De wijk was aantrekkelijk voor studenten geworden na de uitstroom van de middenklasse. Deze verjonging in de wijk zorgde voor een nieuwe strijd lust. In 1978 werd de *Toekomstgroep Lombok* opgericht die ruimte gaf aan allerlei deelbelangen van verschillende groepen. De oude kern van het comité, waar Rottier nog steeds lid van was in 1980, ‘bureaucratiseerde’ volgens hem.⁷⁸ De groep was vastgelopen in de ontwikkeling van het bestemmingsplan voor de wijk en ingewikkelde discussies met woningcorporaties over de staat en huurprijzen van de nieuwbouw. De bureaucratisering van het comité creëerde ruimte voor verbreding van maatschappelijke thema’s, zoals de straatnamenacties vanaf 1981.

Belangrijke initiatiefnemers in het grotere straatnamendebat waren Hans van Soelen en Henk Huitink. De twee vrienden sloten zich in 1980 aan bij het wijkcomité en brachten nieuwe thema’s in. ‘Dat was het moment dat er ruimte ontstond voor discussie over maatschappelijke thema’s. Dit was natuurlijk naar aanleiding van de nieuwe straatnamen bij het EKU-terrein waarbij nieuwe straatnamen moesten gevonden worden’, aldus Rottier.⁷⁹ Er brak een nieuwe fase aan met een nieuwe generatie betrokken bewoners in Lombok.

---

⁷⁶ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁷⁷ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁷⁸ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

⁷⁹ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

Het eerste bewijs uit de archieven van weerstand naar de andere koloniale verwijzingen in Lombok gaat over de Paul Krugenburg. De buurt stelde voor om deze brug te laten omdopen tot Steve Bikobrug, een Zuid-Afrikaanse activist tegen het apartheidssysteem. Het buurtblad *Bewoners Overleg Utrecht West* (BOUW) schreef op 9 september 1982 dat burgemeester en wethouders hadden geweigerd om de naam van de brug te veranderen in de Steve Bikobrug. Als reactie hierop meldde het blad daarna dat er ‘binnenkort een brochure uitkomt’ van de Straatnamengroep getiteld ‘de koloniale straatnamen in Utrecht West en hoe de gemeente de wensen van de bewoners aan hun laars lapt’.⁸⁰

Uiteindelijk verscheen deze brochure in het begin van 1983. In eerste instantie maakte de bewoners bekend zich te verenigen in de *Straatnamengroep Utrecht West*. De groep bestond uit mensen afkomstig van PSP Utrecht-West, CPN Utrecht-West, Bewoners Overleg Utrecht West en het Indonesiecomitee. Volgens Rottier moet de rol van de politiek in deze werkgroep niet overdreven worden. ‘Het was niet automatisch dat de wijken betrokken werden bij de politiek [...] PSP en CPN moesten het vooral hebben van de standpunten vanuit de wijken, want de raad was heel behoudend. Binnen no-time gingen progressieve politieke partijen achter de comités staan, want ze waren bang om de boot te missen in de wijken’, aldus Rottier.⁸¹ Dit laat zien dat vooral de bewonersgroepen de dragers waren van buurtcomité.

In een persbericht verschenen op 14 februari 1983 maakte de straatnamengroep publiekelijk dat ‘binnenkort een brochure gepubliceerd zal worden met de titel: *Koloniale Straatnaamgeving in Lombok – Bewoners buitenspel*.’⁸² Het persbericht vermeldde dat de brochure een kritiek was op het ‘imperialistische, conservatieve en vrouw-onvriendelijke [sic] straatnamenbeleid van de gemeente Utrecht’.⁸³ Interessant is de titel van de brochure. *Bewoners buitenspel* slaat op het idee dat de bewoners van Lombok geen invloed meer hadden op de toekomst van hun wijk. Dit idee van machteloosheid van de bewoners keerde telkens terug in de bewonersgroepen van de jaren tachtig, stelde Rottier. Aan de hand van zulke acties wilden de buurtbewonersgroepen laten zien dat de buurt bleef bestaan.⁸⁴

Op de voorkant van de brochure stond een afbeelding van het borstbeeld van J.P. Coen in de J.P. Coenstraat. Onder de afbeelding zat een bijschrift met een citaat van de Nederlandse historicus Van der Chijs uit 1886: ‘Ware voor Coen niet reeds een standbeeld opgericht, ik

---

⁸⁰ Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

⁸¹ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

⁸² Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

⁸³ Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

⁸⁴ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

betwijfel of zulks nog zoude verrijzen'. De brochure bestond uit vier hoofdstukken waarin ingegaan werd op het toenmalige proces en de reacties van de gemeente op de voorstellen. In de eerste hoofdstukken werd de ontstaansgeschiedenis van de straatnamen in Lombok uiteengezet. Daarmee gaven de brochuremakers aan waarom de straatnamen discutabel waren. De laatste twee hoofdstukken legden uit waarom deze straatnamen niet meer deugden. Het laatste gedeelte van de brochure 'tilt een tipje van de sluier op van Nederlands schaamteloze optreden in Indonesië, en het verband daarvan met de straatnaamgeving in Lombok.'⁸⁵ De genoemde informatie laat zien dat de groep een ander verhaal wilde laten horen over het Nederlandse koloniale verleden, een verhaal dat volgens hen 'nergens in de wijk zichtbaar wordt'. De straatnamen vereren de personen die 'stuk voor stuk verantwoordelijk [waren] voor de onderdrukking en de dood van vele Indonesiërs [...]'.⁸⁶

Al met al laat de brochure de denkwijze van de critici zien. Zij zagen de straatnamen als verering, terwijl de gerepresenteerde personen niet geëerd hoorden te worden. Maar de brochure liet ook het terugkerende gevoel van machteloosheid van de buurtbewoners zien. De brochure eindigde met een voorstel van de *Straatnamengroep Utrecht West*, waarin voornamelijk ingegaan werd op de zeggenschap voor de buurtbewoners. De groep schreef:

Bewoners moeten het recht hebben de namen van de straten waarin ze wonen te wijzigen, of om voorzieningen te laten treffen wanneer ze hun visie op een straatnaam zichtbaar willen maken door bijvoorbeeld een bepaald onderschrift onder de straatnaam aan te brengen.⁸⁷

Ook in het slotakkoord was deze dubbele boodschap weer te zien. Het slotwoord van de brochure was een advies gericht aan de gemeente Utrecht. Het leek de groep logischer om straatnamen te vernoemen naar personen 'die deze eer wel verdienen', maar deze 'eer is echter niet te verwachten van lokale autoriteiten; daarom is het aan de bewoners om het recht op naamgeving te verwerven'. De groep eiste dan ook dat het zelfbestuur van de wijk vergroot werd. Dit hield in dat de buurtbewoners het recht kregen om de namen van straten waarin zij woonden te wijzigen of 'voorzieningen te treffen wanneer ze hun visie op een

---

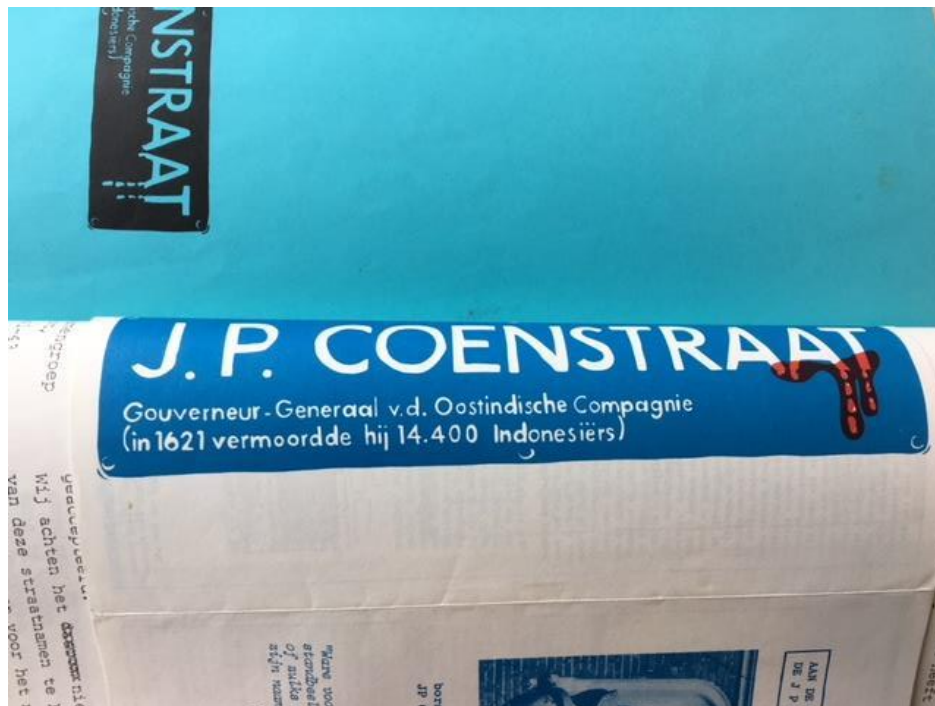
⁸⁵ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

straatnaam zichtbaar willen maken door bijvoorbeeld een bepaald onderschrift onder de straatnaam aan te brengen'.⁸⁸

Naast de brochure deelden de groep ook een flyer uit. Op de flyer, te zien op figuur 2, was een afbeelding te zien van het straatnaambord van de J.P. Coenstraat beklad met bloeddruppels en het onderschrift: 'Gouverneur-Generaal v.d. Oostindische Compagnie (in 1621 vermoordde hij 14.400 Indonesiërs)'. Achterop de flyer staat de volgende oproep: 'Als U ook vindt dat Coen niet geëerd mag worden door de straatnaam, hangt U dan het straatnaambordje op de achterkant van deze folder voor Uw raam. Het is er voor gemaakt.'⁸⁹

Figuur 2- Flyer Straatnamenwerkgroep. Eigen foto

De flyer was enkel in de J.P. Coenstraat uitgedeeld. Bij de flyer was een enquête toegevoegd die de bewoners ingevuld konden inleveren bij de straatnamengroep. De vragenlijst bestond uit zes vragen die ingingen op de mening van de bewoners van de straat. De enquête vroeg naar eventuele alternatieven, zoals het verwijderen van straatnamen, het uitbreiden van het

⁸⁸ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁸⁹ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

onderschrift, het plaatsen van een muurschildering in de wijk of het organiseren van een straatfeest met het thema ‘tegen onderdrukking, voor vrijheid’.⁹⁰

Uiteindelijk reageerden 53 mensen op de enquête.⁹¹ 17 mensen waren voor het veranderen van de straatnamen in Lombok, 27 bewoners waren tegen. Een motivatie van deze tegenstemmers ontbrak helaas in het archief. Voor een nieuw onderschrift bij de straatnamen waren 29 voor, 12 tegen. Het hoogst scoorden de muurschildering en het straatfeest. Voor het kunstwerk op een kale muur waren 33 mensen voor, bij het idee van het straatfeest stemden 30 mensen voor.⁹²

Dit materiaal liet zien dat in Lombok kritisch werd gekeken naar het koloniale verleden van Nederland. In Lombok gebeurde dit door een voornamelijk, (witte) jonge en intellectuele generatie bewoners. Het debat over de straatnamen was een uitkomst van andere problemen in de wijk, want de infrastructuur van actieve bewonersgroepen en de nieuwe generatie bewoners resulteerden in nieuwe thema’s in de wijk en de oprichting van *Straatnamengroep Utrecht West*. Desalniettemin leek de groep niet breed gedragen te zijn. Het veranderen van de straatnamen werd door het merendeel van de bewoners in de J.P. Coenstraat afgekeurd. Dit gegeven is belangrijk, want dit toont aan dat het debat in de jaren tachtig vooral door enkele individuen werd gevoerd en dus geen instituties tot actie aanzette.

2.3 Resultaten van de Straatnamengroep

De Boeroestraat veranderde en de Paul Krugerbrug veranderde in 1987 van naam na inmenging van de bewoners,⁹³ maar de J.P. Coenstraat heeft nog steeds dezelfde naam. Het archiefstuk over het wijzigen van straatnamen sloot af met een lange brief van de gemeente waarin ze uitlegde waarom de straatnamen niet gewijzigd werden. Als reactie op een brief van de *Straatnamengroep Utrecht West*, met als bijlage de eerder getoonde brochure, stelde de gemeente dat straatnamen zoals de J.P. Coenstraat waren vernoemd ‘onder invloed van de toen heersende opvattingen en de betreffende straatnamen zijn sedertdien ingeburgerd en geaccepteerd.’⁹⁴ De gemeente wijzigde de namen dus niet enkel uit financieel oogpunt, maar

---

⁹⁰ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁹¹ Hautvast, *Een wijk met eigen smaak*, 17.

⁹² B. Van Santen, *Verdeeld Verleden* (Lezing UGlobe Verdeeld Verleden, 5 juni 2018 in Utrecht).; Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁹³ ‘Actiegroep blij: Andere naam voor Paul Krugerbrug’, *Reformatorsch Dagblad*, 24 maart 1987.

⁹⁴ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

‘vooral vanwege het feit, dat wijziging van oude, geaccepteerde, straatnamen slechts mogelijk behoort te zijn, indien daaraan niet valt te ontkomen, bijv. wanneer de gelijkkluidendheid van de straatnamen wijziging noodzakelijk maakt [...]’⁹⁵ Dit citaat doelt dus ook op straatnamen die hetzelfde klonken of moeilijk uit te spraken waren, zoals wij al zagen in hoofdstuk 1 bij de wijziging van de Minahassastraat in de Menordastraat in 1967, maar het citaat toont ook het idee aan dat het voor gemeente in de jaren tachtig ‘natuurlijk’ was om zulke straatnamen te hebben.

Deze reactie van burgemeester en wethouders laat zien dat zij het verleden als excuus gebruikten om vast te houden aan de straatnamethematiek in Lombok. In het vervolg van de brief ging de gemeente in op de vier beleidspunten van de straatnamencommissie en probeerde daarmee uit te leggen dat de wijziging van straatnamen uit praktisch oogpunt onmogelijk was.⁹⁶ De reactie van de gemeente was conservatief, maar had tegelijkertijd ook een praktische insteek.

Desondanks had de groep resultaten geboekt. Het belangrijkste resultaat was een nieuwe impuls voor de wijk Lombok en haar bewoners. Zoals Rottier al aangaf, kregen de bewoners weer het idee dat Lombok leefde en hadden de bewoners weer het gevoel dat zij invloed hadden op gemeentelijke beslissingen. De problemen in de wijk werden langzaam opgelost en de bewoners vierden de saamhorigheid tijdens de feesten van *Lombok Anders*. Op 10 november 1982 werd het comité *Lombok Anders* opgericht en daarmee werd de basis gelegd voor een festiviteiten georganiseerd door verschillende bewonersgroepen in de wijk. Belangrijke initiatiefnemers van deze festiviteiten waren Hans van Soelen en Henk Huitink, aldus Rottier, de dragers van ‘andersoortige discussies’.⁹⁷ *Lombok Anders* was de nieuwe organisatie die Lombok op de kaart ging zetten en de thema’s in de wijk bepaalde.

Bovendien zijn er ook tastbare resultaten geboekt. Op 1 april 1984 opende kunstenaar Basuki Resobowo een muurschildering op een zijgevel van het pand op de Van Riebeeckstraat 26. De muurschildering stelde de kolonisatie voor. De muurschildering, genoemd als optie in de enquête van de straatnamenwerkgroep, werd gefinancierd door de gemeente, aldus het buurtblad *Bouw* op 7 maart 1983. Uit de brochure van de straatnamengroep werd duidelijk dat de muurschildering niet door elke bewoner met gejuich werd ontvangen. In het archiefstuk zitten twee anonieme brieven die kritiek uitten op de

---

⁹⁵ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁹⁶ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁹⁷ Telefonisch interview Chiel Rottier, Stroe, 7 mei 2018.

plannen van de muurschildering. ‘Geen geklodder op muren door communisten. Alle straatnamen moeten blijven. Oranje boven en geen aktiekomit e’ en ‘bemoeien jullie je maar met de buitenlanders en de criminaliteit onder vele jongere [sic]’, luiden de kritieken.⁹⁸ Hoewel dit twee anonieme kritieken zijn is het interessant om te zien dat zij ook verwijzen naar de andere problemen in de wijken. Dit toont nogmaals aan dat dit belangrijk thema’s waren in de wijk. Tegenwoordig is de muurschildering niet meer te vinden op het pand. Latere bewoners van het pand hebben de muurschildering laten verwijderen. De zijgevel is nu voorzien van houten planken.

2.3.1 Basuki Resobowo

De muurschildering was een ontwerp van Basuki Resobowo, een kunstenaar die in 1972 vertrok naar Amsterdam.⁹⁹ Het valt te betwisten of deze Indonesische kunstenaar een nationale of zelfs internationale impuls gaf aan het lokale debat.

Basuki Resobowo was in 1916 in Sumatra geboren waar hij in zijn tienerjaren snel stopte met de opleiding tot basisschoolleraar en zich aanmeldde bij de kunstacademie van Bandung. In Indonesi e kreeg hij bekendheid door zijn expressionistische schilderkunst die werd ingezet tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd tussen 1945 en 1949. Zijn hele leven bleef hij deze stijl hanteren. Dit blijkt uit enkele spotprenten die terug te vinden zijn in het *Internationaal Instituut van Sociale Geschiedenis* (IISG) in Amsterdam die dateren uit 1991 en ook de stijl van de muurschildering, te zien op figuur 3, is dezelfde stijl.¹⁰⁰

Na de onafhankelijkheidsstrijd bleef Resobowo politiek actief. Hij was verkiesbaar voor de Communistische partij Indonesi e (PKI), waar hij nooit voor toetrad tot het parlement en hij was het hoofd van de ‘afdeling voor beeldende kunst’ bij zijn partij. Tijdens de communistenhetze van 1965 door toenmalig president Soeharto verbleef de kunstenaar in China. Hier werd zijn burgerschap ingetrokken en daardoor verbleef hij een lange tijd in een Chinees PKI-vluchtelingenkamp.

Na zeven jaar in dit kamp te zijn geweest, vertrok Resobowo via Duitsland naar Nederland. Weinig is te vinden over Resobowo’s periode in Nederland. Uit een korte biografie, geschreven in 2016 door de Nederlandse kunsthistoricus Eckenhaussen, wordt

---

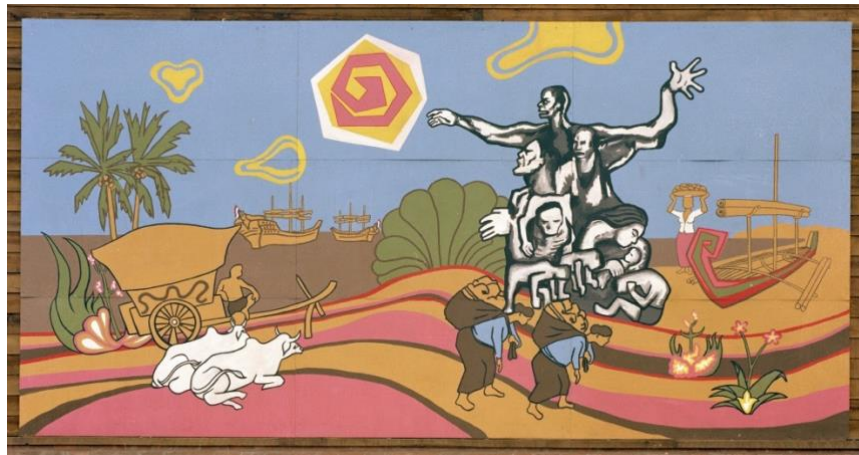
⁹⁸ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

⁹⁹ Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr 1162.

¹⁰⁰ S. Eckenhaussen, ‘Een man zonder land, en zonder stad’, in: V. Mamadouh en A. Van Wageningen (ed.), *EU@Amsterdam: een stedelijke raad* (Amsterdam 2016).; Fotodienst GAU, collectie Het Utrechts Archief, inv.nmr. 69473.

duidelijk dat hij aan het Oosterpark in Amsterdam woonde, waar hij ook schilderde. Tijdens zijn periode in Amsterdam hield hij zich nog steeds bezig met de politieke situatie in Indonesië. Hoewel hij de Nederlandse taal beheerste, publiceerde hij enkel in het Bahasa Indonesia. Hij noemde zichzelf een ‘single fighter’ tegen de heersende politiek in Indonesië. In zijn huis bij het Oosterpark hield hij zich ook nog steeds bezig met koloniale onderwerpen. Zo publiceerde hij een stripboek over Cut Nyan Dien, waarin hij kritisch verwees naar het Nederlandse optreden in Atjeh.¹⁰¹ Zij was een verzetsvrouw die streed tegen de troepen van Van Heutsz tijdens de Atjeh-oorlog.¹⁰² Uiteindelijk onthulde Resobowo de muurschildering op 5 mei 1983, te zien op figuur 3. Het Utrechts Archief beschikt over een goede foto van het kunstwerk.¹⁰³ De schildering was een kunstwerk vervaardigd samen met M.F. Berends, het Centrum voor Beeldende Vorming Artibus en het schilderscollectief Karkas,¹⁰⁴ allen afkomstig uit Utrecht.

Figuur 3 Muurschildering 'De Kolonisatie', Basuki Resobowo

Deze korte biografie van de kunstenaar verklaart het engagement van de kunstenaar met het onderwerp van het debat in Lombok. Het stripverhaal laat zien dat Resobowo, naast

¹⁰¹ S. Eckenhausen, 'Een man zonder land, en zonder stad'.

¹⁰² Cut Nyan Dien was de vrouw van Toekoe Oemar, de sultan van Aceh tijdens de Atjehoorlog. Cut Nyan Dien en Toekoe Oemar zijn nog steeds helden in Indonesië, zo zijn zij te zien op het briefpapier in Indonesië. Toekoe Oemar is in Nederland bekend als 'verrader', die eerst samenwerkten met de troepen van Van Heutsz en daarna de andere kant koos. Toekoe Oemar was zo bekend in Nederland dat zijn volledige huis als oorlogsschat naar Nederland werd gesleept, een bordspel over hem werd gemaakt en kinderliedjes over zijn daden zijn gemaakt. Voor meer informatie over het leven van Toekoe Oemar en Cut Nyan Dien en de Nederlandse negentiende-eeuwse kijk op deze twee hedendaagse Indonesische helden: E. Pieterse, *Sporen van Smaragd. Per trein door Nederlands-Indië* (Zwolle 2017).; Bert Paasman, 'Wij gaan naar Atchin toe. De Atjeh-oorlog in liedjes verbeeld' in: Liesbeth Dolk (red.), *Atjeh: de verbeelding van een koloniale oorlog* (Amsterdam 2001) 50-54.

¹⁰³ Fotodienst GAU, collectie Het Utrechts Archief, inv.nmr. 69473.

¹⁰⁴ 'Collectie', Het Utrechts Archief, <http://hetutrechtsarchief.nl/beeldmateriaal/detail/0eaccd73-4eed-570d-a8a1-110939179951/media/0f4e6887-213e-81f2-c4ad-c450969bcee6?mode=detail&view=horizontal&q=resobowo&rows=1&page=2> (geraadpleegd op 14 juni 2018).

zich bezig te houden met politieke situatie in Indonesië na de onafhankelijkheid, zich ook uit liet over de koloniale periode in Indonesië.

Helaas ontbreekt het aan bronnen hoe de groep was uitgekomen bij kunstenaar Resobowo. Maar al het materiaal in het archief laat zien dat ook in de jaren tachtig kritiek was op ‘vererende’ straatnamen in de wijk, omdat de straatnamen personen representeerden die ‘ten gunste van het kapitaal’¹⁰⁵ over lijken gingen, aldus de *Straatnamenwerkgroep Utrecht West*.

Wanneer dieper ingegaan wordt op actoren achter deze groep wordt duidelijk dat het geen breed gedragen groep was. De brochure maakte duidelijk dat het vooral individuen waren die acties organiseerden en met hun acties duidelijk wilden maken dat er ook een andere kant van het koloniale verleden was. Een verhaal dat volgens hen niet breed bekend was.¹⁰⁶ In het volgende gedeelte wordt deze kritische lokale houding vergeleken met het nationale niveau. Was in de Nederlandse tweede fase van de koloniale herinnering ook aandacht voor deze donkere kant van de geschiedenis?

2.4 Nationale herinnering: tempo doeloe

Als de kritieken in Lombok vergeleken worden met de nationale koloniale herinnering in dezelfde periode laat dit grote verschillen zien. In deze tweede fase wordt de nationale herinnering door historici minder kritisch geschetst en zelfs als nostalgisch omschreven.¹⁰⁷

De Nederlandse historica Elsbeth Locher-Scholten stelt dat de jaren tachtig in Nederland zich kenmerkten door een vergrote interesse in het koloniale verleden. Katalysatoren achter deze nieuwe interesse waren de politieke omstandigheden in de jaren zeventig tussen Nederland en Indonesië en de langzame insluiting van verschillende postkoloniale groepen in de Nederlandse geschiedschrijving.¹⁰⁸ In 1965 werd de ‘oude vijand’ Soekarno vervangen door de in Nederland meer geliefde Soeharto. Dit leidde tot economische- en culturele overeenkomsten tussen Nederland en Indonesië. Deze hernieuwde

---

¹⁰⁵ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ E. Locher-Scholten, ‘Land van ooit, land van nu. Koloniale herinneringen in Nederland 1980-2001’, *Ons Erfdeel* 45 (2002) 661-671, aldaar 662.; P. Bijl, ‘Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia’, *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 3-4, 441-461, aldaar 451.

¹⁰⁸ Locher-Scholten, ‘Land van ooit, land van nu.’, 662.; S. Legêne, *Spiegelreflex. Culturele sporen van koloniale ervaring* (Amsterdam 2010) 213.

band werd bevestigd door staatsbezoeken. Soeharto bezocht in 1970 Nederland en koningin Juliana ging een jaar later op bezoek in Indonesië.¹⁰⁹

Deze interesse was niet enkel zichtbaar op politiek niveau. In de jaren tachtig ontstond een Indië-industrie: boeken van Geert Mak en Hella S. Haase over hun Indische wortels waren bestsellers, elke week was ergens in het land een Indische markt, beter bekend als Pasar Malam Besar,¹¹⁰ en fotoboeken over het koloniale verleden van de fotografen Hein Buitenweg en Rob Nieuwenhuys waren enorm populair.¹¹¹ Dit laatste boek van Nieuwenhuys, verschenen in 1973, heet *Tempo Doeloe*. Deze Indische term, letterlijke vertaling ‘tijd van vroeger’, vat deze periode van de jaren tachtig goed samen, aldus Locher-Scholten.¹¹² De Indië-industrie kwam daadwerkelijke tot uiting bij verschillende Pasar Malams. Pasar Malam zijn in Indonesië avondmarkten waar voornamelijk groente en fruit wordt gekocht. In Nederland is de Pasar Malam nog steeds een soortgelijke markt, maar heeft het ook een andere functie. Pasar Malams in Nederland zijn ontmoetingsplaats voor alles wat met de oude kolonie Indonesië te maken heeft. De markten zijn plaatsen waar de Indonesische-, Indische en Nederlandse cultuur elkaar treffen. In de jaren tachtig waren deze Pasar Malams enorm populair met als hoogtepunt de Pasar Malam van 1978 in Den Haag die werd geopend door prins Bernard.¹¹³

Ook andere historici zien dat de antikoloniale geluiden uit de jaren zestig werden ingeruild voor een hang naar de esthetiek van de oude kolonie Indonesië. De Nederlandse historicus Paul Bijl en de Amerikaanse historica Ann Laura Stoler gaan verder in op de processen van deze *tempo doeloe* visie op het koloniale verleden. Na de Japanse overheersing in Nederlands-Indië immigreerden er ongeveer 300.000 gerepatrieerden naar Nederland. Langzaamaan ging deze groep zijn stempel drukken op de Nederlandse koloniale herinnering en op de Nederlandse geschiedschrijving.¹¹⁴ Bij de groep die terugkeerde uit de voormalige kolonie of zich voor het eerst ging vestigen in Nederland vanuit de ex-kolonie ontstond er, na het leven in Nederland opgepakt te hebben, ruimte om heimwee te hebben naar het koloniale

---

¹⁰⁹ Locher-Scholten, ‘Land van ooit, land van nu.’, 662, 669.

¹¹⁰ Locher-Scholten, ‘Land van ooit, land van nu.’, 663.

¹¹¹ Ibidem, 663; P. Bijl, ‘Dutch Colonial Nostalgia across Decolonization’, *Journal of Dutch Literature* 4 (2013) 1, 128-149, aldaar 133.

¹¹² Locher-Scholten, ‘Land van ooit, land van nu.’, 663.

¹¹³ Ibidem, 662.; ‘Uit en thuis Prins Bernhard opent Pasar Malam Besar’. *Nederlands dagblad*, 20 juli 1978.

¹¹⁴ Zie: P. Bijl, ‘Dutch Colonial Nostalgia across Decolonization’, *Journal of Dutch Literature* 4 (2013) 1, p. 128-149.; Bijl, ‘Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia’ *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 3-4, 441-461.; A. L. Stoler en K. Stassler, ‘Castings for the Colonial: Memory Work in ‘New Order’ Java’, *Comparative Studies in Society and History* 42 (2000) 1, 4-48.

verleden. Het heimwee werd gevoed door aandacht in verschillende media,¹¹⁵ publieke evenementen en het oprichten van gedenktekens in de openbare ruimte, zoals het Indisch Monument in Den Haag, opgericht op 15 augustus 1988.¹¹⁶ In september 1988 opende prins Bernard een monument in Roermond voor alle 5000 Nederlandse militairen die actief waren tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd.¹¹⁷ Hoewel hier door academici vooral gesproken werd over de postkoloniale migranten, werd deze nostalgische blik in geheel Nederland gedeeld, aldus Bijl.¹¹⁸ Deze uitspraak van Bijl verklaart de grote successen van de Pasar Malams in deze periode, waar de esthetiek van Indonesische en Indische cultuur zichtbaar was.

De nieuwe hang naar het koloniale verleden, geuit in de ontstane Indië-industrie, liet zien dat sprake was van een *tempo doeloe* denkwijze in Nederland. Dit is opmerkelijk te noemen wanneer deze hernieuwde aandacht voor de goede kant van het koloniale verleden vergeleken werd met de kritieken in Lombok. Deze kritieken focusten zich namelijk op de (onbekende) zwarte bladzijden van deze geschiedenis in plaats van een verheerlijking van Indië.

2.5 Conclusie

Bij de vergelijking tussen het lokale debat over het koloniale verleden en het nationale beeld in de jaren tachtig was sprake van een spanning. Enerzijds was sprake van actieve kritiek vanuit de wijk op de straatnamen, anderzijds was er op het nationaal niveau in deze tweede fase sprake van een nostalgische blik.

Het lokale straatnamendebat was voortgekomen uit een actieve houding in de wijk die werd gevoed door jonge actieve mensen die zich aan konden sluiten bij een bestaande structuur van een activistische wijkorganisatie. Het straatnamendebat in Lombok symboliseerde in de jaren tachtig een groter doel, namelijk anti-kapitalisme, de huisvestingsproblematiek ging in tegen woningbouwcorporaties en huisjesmelkers, en nog belangrijker, het behoud van wijk. Uit de archieven wordt duidelijk dat het straatnamendebat

---

¹¹⁵Bijvoorbeeld: S. de Mul, *Colonial Memory: Contemporary Women's Travel Writing in Britain and the Netherlands* (Amsterdam 2011).; Sarah de Mul, 'Nostalgia for empire: 'Tempo doeloe' In contemporary Dutch literature', *Memory studies* 3 (2010) 4, 413-428, aldaar 414.; P. Pattynama, '(Un)happy Endings: Nostalgia in Postimperial and Postmemory Dutch Films', *The Postcolonial Low Countries: Literature, Colonialism, Multiculturalism*, ed. by E. Boehmer en S. de Mul (Lanham: Lexington Books, 2012), 97-122.

¹¹⁶ Legêne, *Spiegelreflex*, 213.

¹¹⁷ Locher-Scholten, 'Land van ooit, land van nu.', 668.

¹¹⁸ Bijl, 'Dutch Colonial Nostalgia across Decolonization', 147.

een zijstap was van dit grotere doel en daardoor vooral individuen beïnvloedde, zoals de actieve deelnemers van de groep en kunstenaar Resobowo. De betrokken politieke partijen en buurtcomités liften mee op de tendens in de wijk, aldus Rottier. De mening van de buurtbewoners bleef onbekend, op de twee kritieken uit het archief na.

Dat het geen breed gedragen debat was uitte zich in de resultaten van de acties van de *Straatnamenwerkgroep Utrecht West*. Deze fysieke resultaten waren miniem: een muurschildering en het feest *Lombok Anders*. Het belangrijkste resultaat was dat het gevoerde straatnamendebat de wijkbewoners het idee gaf dat de wijk Lombok toekomst had. De waarde van het toenmalige debat niet overdreven moet worden, maar de acties waren de eerste voorbeelden van een kritische houding naar de straatnamen.

Op nationaal niveau was sprake van een nostalgische blik. In de jaren tachtig eisten voornamelijk de teruggekeerde veteranen en Nederlanders uit de koloniale hun plekje op in de Nederlandse samenleving. Dit leidde tot verschillende monumenten in Nederland, maar ook tot een vergrote interesse in de positieve kanten van het koloniale verleden. Deze hang naar het oude-Indië, *tempo doeloe*, was leidend in de jaren tachtig in Nederland en alom vertegenwoordigd in verschillende media en evenementen.

In het volgende hoofdstuk wordt gekeken naar het huidige debat waar wederom een vergelijking gemaakt zal worden tussen de nationale stemming en de lokale stemming.

3 Lokaal engagement (?) na landelijke initiatieven

In oktober 2016 regende het flyers in het Stads Kantoor Utrecht. De landelijk opererende actiegroep *De Grauwe Eeuw* gooide vanaf de zesde verdieping flyers naar beneden. De flyers kwamen terecht in de ontvangsthal van het Stads Kantoor.¹¹⁹ Op de flyer stond het schilderij *Moord op Banda, 1621*, afkomstig uit de collectie van Museum Maluku.¹²⁰ Het schilderij laat het schouwspel zien over de volkerenmoord op de Banda-eilanden in 1621. Op het schilderij is te zien hoe verschillende Samoerai's, Japanse huurlingen in dienst van de VOC, leiders van Banda onthoofden op de binnenplaats van Fort Nassau. Aan de kopie van het schilderij op de flyer was een foto van het straatnaambordje van de J.P. Coenstraat toegevoegd. Achterop de flyer stond de bibliografie van deze gouverneur-generaal, die verantwoordelijk was voor de moord tussen de 3000 en 15.000 lokale bewoners op Banda,¹²¹ waaronder deze afgebeelde moord op de leiders. Slechts twee procent van de bevolking overleefde de actie van Coen.

Net als in de jaren tachtig is het hedendaagse debat afgetrapt met het verhaal over J.P. Coen.¹²² In het vorige hoofdstuk zagen wij dat bewonersgroepen actie ondernamen door het verspreiden van de flyer. Deze flyeractie was zonder succes, maar de daad van actiegroep *De Grauwe Eeuw* was geslaagd. Sinds 2017 faciliteert de gemeente een platform voor een werkgroep over de straatnamen in Lombok. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het hedendaagse debat in Utrecht. De eerste vraag in het hoofdstuk is de ontstaansgeschiedenis van het debat. Dit hoofdstuk focust zich wederom op de vraag welke actoren een rol spelen in de huidige ontwikkelingen en op welke wijze dit verschillend is met het debat in de jaren tachtig. Het vraagteken in de titel van het hoofdstuk is bewust, het valt namelijk te betwisten of de buurtbewoners zich kunnen vinden in het geboden platform van de gemeente. Deze vragen ga ik beantwoorden aan de hand van een bestudering van de werkzaamheden van de werkgroep. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de notulen van de vergaderingen van de werkgroep. Daarnaast wordt er dieper ingegaan op de actiegroep *De Grauwe Eeuw* door middel van een online interview en een analyse van hun uitingen op het internet.¹²³ Met dit bronmateriaal tracht ik te ontleden welke lopende processen er vandaag de dag gaande zijn.

---

¹¹⁹ S. Veening, 'Verslag bijeenkomst Werkgroep Straatnamen' (14 maart 2018).

¹²⁰ Archief Museum Maluku, *Moord op Banda, 1621*, objectnummer D 1238, via <http://85.158.253.205/muma-extern/detail.aspx#> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

¹²¹ Volgens historicus Ewald Vanvugt is het nog steeds onduidelijk hoeveel lokale bewoners zijn vermoord onder bewind van J.P. Coen. E. Vanvugt, *Roofstaat. Wat iedere Nederlander moet weten* (Amsterdam 2016) 146-158.

¹²² Vanvugt, *Roofstaat*, 146-158.

¹²³ Het mailcontact met de actiegroep *De Grauwe Eeuw* heb ik te danken aan mijn collega S. Kelder. Tijdens een gezamenlijk onderzoek heeft hij het contact onderhouden met de actiegroep. Dank hiervoor.

3.1 Memoryactivism: De Grauwe Eeuw

De Grauwe Eeuw kreeg landelijke bekendheid in oktober 2016 toen zij hun logo, het VOC-logo met strop, spotten op het beeld J.P. Coen in Hoorn.¹²⁴ Deze beeltenis is ook terug te vinden in Lombok. Op figuur 4 is een garagedeur te zien in de Van Heutszstraat waar ditzelfde logo is gespoten. Daarnaast is de groep bekend van de kritiek op de Coentunnel in Amsterdam waarbij zij werknemers van Rijkswaterstaat persoonlijk zouden hebben bedreigd en hebben zij poppodium Tivoli laten inzien dat een ‘Cowboys en Indianen’ kinderfeest ‘racistisch en koloniaal’ is.¹²⁵

Figuur 4- Garagedeur in Van Heutszstraat met het logo van De Grauwe Eeuw. Eigen foto.

Ondanks deze landelijke acties zijn de leden van de groep lastig te vinden. De groep opereert anoniem en uit zich enkel op een eigen blog of op hun sociale media kanalen. Tijdens een online interview met *De Grauwe Eeuw* werd deze missie bevestigd. Het doel van de groep is om ‘zoveel mogelijk koloniale verheerlijkingen te benoemen en te zorgen dat dit soort verheerlijkingen in de juiste perspectieven wordt gezet wederom omdat de gebrekkige educatie te herstellen wat weer leidt tot een makkelijkere strijd tegen racisme [sic].¹²⁶ De groep strijd tegen alles wat te maken heeft met het kolonialisme en wil daarmee een einde maken aan de heroïsering van de Gouden Eeuw in Nederland.¹²⁷ In de woorden van *De Grauwe Eeuw* is hun aanpak een ‘tegenantwoord op de verheerlijking van de Gouden Eeuw.’¹²⁸ Een overeenkomst met het doel van de *Straatnamenwerkgroep Utrecht West* in de jaren tachtig.

Door de anonimiteit van de groep is het lastig grip te krijgen op de actoren achter de acties. Via hun sociale media kanalen zijn zij niet te bereiken voor commentaar. Aan het einde van 2017 en het begin van 2018 verschenen enkele artikelen in landelijke dagbladen

¹²⁴ M. Vos, ‘Wie of wat is toch de actiegroep De Grauwe Eeuw, die de Sint met de dood bedreigde’, *De Volkskrant*, 7 februari 2018.

¹²⁵ Mailcontact *De Grauwe Eeuw* (Facebook), Utrecht, 12- 22 maart 2018.

¹²⁶ Mailcontact *De Grauwe Eeuw* (Facebook), Utrecht, 12- 22 maart 2018.

¹²⁷ ‘De Grauwe Eeuw’, <http://degrauweeuw.blogspot.com> (geraadpleegd op 2 juni 2018); ‘Twitterbiografie De Grauwe Eeuw’, <https://twitter.com/degrauweeuw> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

¹²⁸ ‘Twitterbiografie De Grauwe Eeuw’, <https://twitter.com/degrauweeuw> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

waarin werd geprobeerd een beeld te schetsen van de mensen achter *De Grauwe Eeuw*.¹²⁹ Hierin maakten de journalisten gebruik van het rapport van de *Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid* (NCTV). In een rapport uit november 2017 schreef de NCTV dat de groep ‘voornamelijk bestaat uit actievoerders met een migrantenachtergrond en strijden tegen (in hun ogen) racistische en koloniale symbolen in de Nederlandse maatschappij, zoals Zwarte Piet, de VOC, straatnamen en standbeelden.’¹³⁰

Yifat Gutman, sociologen aan de Ben-Gurion Universiteit van Negev, schrijft veelal over de ‘transculturele herinnering’ in Israël en baseert zich hier op het Israël-Palestina conflict. In haar studies bekijkt Gutman verschillende (lokale) activistische groeperingen in Israël die de gerepresenteerde geschiedenis van de staat Israël ondermijnen. Uit haar studies komt het begrip *memory activism* voort. ‘*Memory activism* [...] influence public debate, primarily towards greater equality’, aldus Gutman.¹³¹ *Memory activism* wordt door haar gekarakteriseerd als actiegroepen die gebruik maken van de wisselwerking tussen het heden en het verleden in een actief (publiekelijk) conflict.¹³² Bovendien zijn deze groepen niet zozeer gericht op het bereiken van een consensus met (lokale)overheden,¹³³ maar richten zij zich vooral op het vormen van een nieuw narratief over het verleden voor het grote publiek.

Hoewel *De Grauwe Eeuw* geen onderdeel uitmaakt van het Israël-Palestina conflict en niet gewelddadig actief is, kan *De Grauwe Eeuw* ook betiteld worden als *memory activist*. Door de actiegroep te benoemen als *memory activist* wordt het duidelijk waarom de groep dit hele proces in gang hebben kunnen zetten. Door te choqueren bereikte de groep (landelijke) media, zoals gebeurde na de bedreigingen aan het adres van Rijkswaterstaat en de flyeractie in Utrecht. Hierdoor had de groep invloed op een groot publiek. Daarnaast uit *De Grauwe Eeuw* nog steeds kritiek op plaatsen van herinnering, zoals standbeelden, tunnels en straatnamen en gebruiken zij deze gepresenteerde herinneringen van het verleden om de hedendaagse kijk op dit verleden te bekritisieren. Deze interactie tussen heden en verleden gaat voorbij aan de negentiende-eeuwse representatie van het Nederlandse koloniale verleden, waar bijvoorbeeld in Lombok nog steeds aan wordt vastgehouden, en probeert de groep een

---

¹²⁹ Zie onder andere: M. Vos, ‘Wie of wat is toch de actiegroep Grauwe Eeuw, die de Sint met de dood bedreigde’, *De Volkskrant*, 7 februari 2018.; P. Groenendijk, ‘Wie gaan er schuil achter De Grauwe Eeuw’, *Algemeen Dagblad*, 27 oktober 2017.

¹³⁰ M. Vos, ‘Wie of wat is toch de actiegroep Grauwe Eeuw, die de Sint met de dood bedreigde’, *De Volkskrant*, 7 februari 2018.

¹³¹ Y. Gutman, ‘Looking Backward to the Future: Counter-memory as Oppositional Knowledge Production on the Israel-Palestinian Conflict’, *Current Sociology* 65 (2017) 1, 54-72, aldaar 55.

¹³² Y. Gutman, ‘Transcultural Memory in Conflict: Israeli-Palestinian Truth and Reconciliation’, *Parallax* 17 (2011) 4, 61-74, aldaar 63.

¹³³ Gutman, ‘Transcultural Memory in Conflict: Israeli-Palestinian Truth and Reconciliation’, 63.

ander, breder verhaal te introduceren. Deze aandacht voor een nieuw narratief over het Nederlandse koloniale verleden is een belangrijke overeenkomst met de kenmerken aangedragen door Gutman.

De Grauwe Eeuw heeft geen goede hoop op het bereiken van een consensus met de gemeente Utrecht. Na hun flyeractie in het *Stadskantoor* zijn zij een korte samenwerking aangegaan met de gemeente. Over deze samenwerking zeiden zij het volgende in een mailcontact:

Wij waren voorbereid op deze actie van Wethouder Diepeveen. Wij waren vanaf het begin geen voorstander dat Gemeente Utrecht niet zelf de verantwoordelijkheid nam. Zij hebben op een verzoek van een van onze founders hem uitgenodigd en gaven aan dat zij wilden dat De Grauwe Eeuw dit project zou faciliteren, zij wisten exact met wat voor partij ze te doen [sic] hadden. Dat was hun plan en ze hebben best wel hem onder druk gezet [sic]. Hij heeft, ondanks het bezwaar dat de overheid zelf moet zorgen hiervoor, toegezegd omdat hij whitewashing van dit initiatief zo kon voorkomen [sic].

134

Ondanks deze insteek van de actiegroep is de groep ‘blij’¹³⁵ dat het project over de Lombokse straatnamen doorgezet wordt. Zonder de actie van *De Grauwe Eeuw* was het debat in Lombok niet gestart. Vandaag de dag is het project nog steeds gaande aan de hand van een werkgroep. Hoe kan het dat een actiegroep zoals *De Grauwe Eeuw* nu wel voet aan wal kan zetten en instituties bij het debat kan betrekken in tegenstelling tot de jaren tachtig?

3.2 Landelijke tendens

Op 25 april 2018 organiseerde stichting Daendels een forumdiscussie in het *Rijksmuseum* met de titel ‘Postkoloniale Beeldenstormen’. Gert Oostindie gaf een lezing over de rol van en kijk op gouverneur-generaal Daendels in Nederland en de voormalig kolonie. Hij verbond deze dynamische kijk op Daendels aan de huidige debatten over monumenten, straatnamen en gebouwen die verwijzen naar het koloniale verleden van Nederland.

---

¹³⁴ Mailcontact *De Grauwe Eeuw* (Facebook), Utrecht, 12- 22 maart 2018.

¹³⁵ Mailcontact *De Grauwe Eeuw* (Facebook), Utrecht, 12- 22 maart 2018.

In het begin van 2018 verscheen een boek van historicus Piet Emmer waarin hij ‘waarschuwt’¹³⁶ voor de aanstaande Beeldenstorm en tracht hij de slavernijgeschiedenis van Nederland in een ‘ontnuchterende historische context’¹³⁷ te zetten. Volgens Emmer is het verwerpelijk om standbeelden en straatnamen te verwijderen of te wijzigen. Andere historici, zoals Karwan Fatah-Black en Oostindie reageerden hier op door te stellen dat het fenomeen Beeldenstorm wellicht overdreven is in Nederland.¹³⁸ Immers is ‘niet zoveel overhoop gehaald, laat staan omvergeworpen’, aldus Oostindie.¹³⁹

Niet enkel in de historische wetenschap is dit een breed gedragen debat, ook op andere niveaus. De huidige debatten in Nederland worden ook wel geframed als de nieuwe Beeldenstorm in de media.¹⁴⁰ Zo kondigde in 2016 de sociaaldemocratische politieke partij met een islamitisch achtergrond DENK aan dat zij in haar partijprogramma het plan opneemt om koloniale straatnamen te veranderen en het particuliere initiatief *De Grauwe Eeuw* kreeg landelijke bekendheid door zijn acties.¹⁴¹ Andere voorbeelden laten ook zien dat dit tegenwoordig landelijke tendens is. In Rotterdam wordt sinds 2015 voornamelijk kritisch gekeken naar de Afrikaanderwijk, waar straatnamen verwijzen naar het Boerenverwantschap tussen het voormalige Oranje Vrijstaat, Transvaal (in het huidige Zuid-Afrika) en Nederland.¹⁴² Het centrum voor hedendaagse kunst Witte de With in de Witte de Withstraat veranderde al haar naam na kritiek. En het standbeeld van Piet Heyn in Delfshaven krijgt een

---

¹³⁶ Emmer, *Het Zwart-Witdenken voorbij*, 7.

¹³⁷ M. Visscher, ‘Zij die over ons slavernijverleden het hoogste woord voeren, weten sterk te overdrijven’, *De Volkskrant*, 6 januari 2018.

¹³⁸ G. Oostindie, *Postkoloniale Beeldenstorm* (Daendelslezing Amsterdam, 25 april 2018).

¹³⁹ G. Oostindie, *Postkoloniale Beeldenstorm* (Leiden 2018) 22.

¹⁴⁰ Voor meer inzicht in het huidige debat zie onder andere: ‘Buik vol van Beeldenstorm’, *De Telegraaf*, 8 september 2017.; E. Isitman, ‘Politiek correcte beeldenstorm: jacht op koloniale beelden en namen laat op’, *Elsevier*, 16 januari 2018.; J. de Wolf en J. Chaudron, ‘Wordt het tijd voor een nieuwe beeldenstorm’, *Trouw*, 19 augustus 2017.; ‘Maak van een standbeeld een schandpaal’, *NRC*, 15 september 2017.; B. Henkes, ‘Opinie: sloop standbeelden van onze oude zeehelden of wikkel ze in een stof dat is bedrukt met bloedvlekken’, *De Volkskrant*, 7 december 2017.

¹⁴¹ ‘Groep ‘De Grauwe Eeuw’ wil naamsverandering straten Lombok: “Racistische indoctrinatie”’, *De Utrechtse Internet Courant*, 18 augustus 2016, <https://www.duic.nl/algemeen/stichting-wil-naamsverandering-straten-lombok-racistische-indoctrinatie/> (geraadpleegd op 16 februari 2018).; Jasper Piersma, ‘Denk wil andere naam voor Coentunnel’, *Het Parool* 14 november 2016 <https://www.parool.nl/amsterdam/denk-wil-andere-naam-voor-coentunnel~a4414955/> (geraadpleegd op 2 mei 2018).; ‘Omstreden standbeeld J.P. Coen van sokkel gevallen’, *Algemeen Dagblad* 16 augustus 2011, <https://www.ad.nl/binnenland/omstreden-standbeeld-j-p-coen-van-sokkel-gevallen~a01456ca/> (geraadpleegd op 8 mei 2018).

¹⁴² B. Henkes, ‘Belaste broederband: Nederlanders en Zuid-Afrika’, in: M. Gosselink (red.) *Goede Hoop. Zuid-Afrika en Nederland vanaf 1600* (Amsterdam 2017) 279- 293, aldaar 285.; R. Bleijenberg, *De dynamische herinneringsboei in de Afrikaanderwijk in Rotterdam. Een onderzoek naar de rol van de straatnamen in de ontwikkeling van de historische band tussen Nederland en Zuid-Afrika tussen 1900-2016* (Bachelor scriptie Geschiedenis, Utrecht 2017), 6-12, 29-32.

extra informatiebordje waarbij zijn rol in de West-Indische Compagnie wordt uiteengezet.¹⁴³ In Amsterdam veranderde de J.P Coenschool haar naam, omdat de naam ‘niet meer bij onze waarden als school past’.¹⁴⁴ Andere voorbeelden zijn de Indische Buurt in Den Haag waar kritiek is op de personen op de straatnamen en het standbeeld van priester Peerke Donders in Tilburg.¹⁴⁵ Al deze casussen tonen aan dat niet elke Nederlander zich kan vinden in deze verering en stellen dat standbeelden en straatnamen die verwijzen naar dit koloniale verleden niet meer passen in de huidige Nederlandse samenleving.

Aan de andere kant is er van een zeker ‘frustratie’ te lezen in de media-uitingen over dit onderwerp. Een voorbeeld hiervan zijn de reacties in de Nederlandse dagbladen op deze ‘nieuwe Beeldenstorm’.¹⁴⁶ Op 17 januari kopte het populaire dagblad *De Telegraaf* ook met ‘Beeldenstorm’ en ‘Stop de vervalsing’. Volgens de krant was sprake van een Beeldenstorm in Nederland en riep de krant op om te ‘stoppen met het herschrijven van de geschiedenis op last van een kleine groep activisten.’¹⁴⁷ De reacties in deze dagbladen spreken van een teleurstelling: ‘alles waar we altijd trots op waren mag nu niet meer’.¹⁴⁸ Uitingen van deze ‘frustratie’ zijn het pleidooi in het nieuwe boek van Emmer en het besluit van de gemeente Urk om een nieuwe wijk juist te vernoemen naar de betwiste personen in andere Indische buurten.¹⁴⁹

Al deze verschillende meningen over het onderwerp laten zien dat er een levendig en actueel debat heerst over verwijzingen naar het Nederlandse koloniale verleden in de openbare ruimte. De kritieken in Utrecht gaan hand in hand met landelijke kritieken.

De aandacht in Nederland reikt verder dan de media en gaat verder dan straatnaambordjes of sokkels. De Nederlandse overheid heeft officiële gebaren gemaakt van erkenning van de slachtoffers van het koloniale systeem en hun nazaten. De Nederlandse regering ziet in dat misdaden zijn begaan in de vierhonderd jaar van koloniale overheersing. Een voorbeeld hiervan is de financiering van de regering voor het onderzoeksprogramma

---

¹⁴³ ‘NIDA wil discussie over straatnamen omstreden helden’, *RTV Rijnmond*, (25 oktober 2017) <https://www.rijnmond.nl/nieuws/160675/NIDA-wil-discussie-over-sstraatnamen-omstreden-helden> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

¹⁴⁴ T. Kieft, ‘J.P. Coenschool verandert naam om koloniaal verleden’, *Het Parool*, 16 januari 2018.

¹⁴⁵ Peerke Donders, priester en missionaris in Suriname, legt zijn hand op een zwarte man. Deze handoplegging zou de ‘koloniale en raciale verhoudingen’ visualiseren. Zie: M. Oostveen, ‘Een standbeeld kan ook foutter zijn dan de persoon die het uitbeeldt’, *De Volkskrant*, 22 januari 2018.

¹⁴⁶ Bijvoorbeeld: Buik vol van Beeldenstorm, *De Telegraaf*, 8 september 2017.; E. Isitman, ‘Politiek correcte beeldenstorm: jacht op koloniale beelden en namen laait op’, *Elsevier*, 16 januari 2018.

¹⁴⁷ J. Navis, ‘“Stop de vervalsing”’, *de Telegraaf*, 17 januari 2018, <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1550210/stop-de-vervalsing> (geraadpleegd op 19 februari 2018).

¹⁴⁸ Oostindie, *Postkoloniale Beeldenstorm*, 28.

¹⁴⁹ Ibidem.

Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950 van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust en Genocidestudies. In het onderzoek wordt gekeken naar welke mate de Nederlandse troepen structureel en grensoverschrijdend geweld gebruikten tijdens de koloniale oorlog.¹⁵⁰ Andere, meer publieksgerichte voorbeelden, zijn de totstandkoming van wandelroutes in Amsterdam, Utrecht, Den Haag, Haarlem, Groningen en Leiden en de aandacht in musea voor het onderwerp. De wandelroutes geven het publiek meer context over het koloniale verleden van Nederland en leert het publiek dat het koloniale verleden verreichend is in Nederland. Musea proberen de andere kant van het verhaal te tonen aan het publiek.¹⁵¹ Al deze voorbeelden zijn manieren waarop Nederland probeert het koloniale verleden een passende plaats te geven in de vaderlandse geschiedenis. Het aanhalen van deze initiatieven toont niet enkel aan dat aantoonbaar meer aandacht is voor het onderwerp in de laatste jaren, maar ook dat een *counter-memory* zich vestigt in het Nederlandse postkoloniale herinneringslandschap.

Counter-memory kreeg in de jaren zeventig bekendheid in de academische wereld door Michel Foucault.¹⁵² Foucault gaat in een bundeling essays (1977) in op culturele praktijken van herinneren en vergeten in de context van een machtsrelatie, zoals een heersende ideologie.¹⁵³ *Counter-histories* en *counter-memories* gaan over de ervaringen en herinneringen die niet geaccepteerd worden in de officiële geschiedschrijving, aldus de Amerikaanse academicus George Lipsitz.¹⁵⁴ In zijn werk richt Lipsitz zich op *Black Studies* en stelt hij dat ‘counter-memory focuses on localized experiences of oppression, using them to reframe and refocus dominant narratives purporting to represent universal experience.’¹⁵⁵

De attentie voor het onderwerp, ook binnen instituties, verklaart waarom de mening van *De Grauwe Eeuw* is opgepikt door de gemeente. De kritieken van de actiegroep op het

---

¹⁵⁰ NIOD, ‘Vierjarig onderzoeksprogramma Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950’. (22 februari 2017), <https://www.niod.nl/nl/nieuws/vierjarig-onderzoeksprogramma-dekolonisatie-geweld-en-oorlog-indonesië-1945-1950> (geraadpleegd op 3 juni 2018).

¹⁵¹ Voorbeelden van wandelroutes zijn: M. Fokken en B. Henkes, *Sporen van slavernijverleden in Groningen* (Groningen 2016).; G. Oostindie en K. Fatah-Black, *Sporen van de slavernij in Leiden* (Leiden 2017).; *Mapping Slavery*, <http://mappingslavery.nl/plaatsen/utrecht/> (geraadpleegd op 11 juni 2018).; In 2022 opent het Rijksmuseum een tentoonstelling over slavernij. Wieteke van Zeil, ‘Nieuwe directeur Rijksmuseum breekt met verleden en maakt tentoonstelling over slavernij’, *De Volkskrant* 10 februari 2017.

¹⁵² Foucault en Bouchard (ed.), *Language, Counter-memory, Practice*, 130-135.

¹⁵³ J. Medina, ‘Toward a Foucaultian epistemology of resistance: Counter-memory, epistemic friction, and guerrilla pluralism.’ *Foucault Studies* 12 (2011) 9-35, aldaar 13-16.

¹⁵⁴ Medina, ‘Toward a Foucaultian epistemology of resistance’, 12.; G. Lipsitz, *Time passages: Collective memory and American popular culture* (Minneapolis 1990) 219.

¹⁵⁵ Lipsitz, *Time passages: Collective memory and American popular culture*, 219.

lang geldende negentiende-eeuwse discours brengt een *counter-memory* voort die geaccepteerd wordt. Dit heeft alles te maken met de derde fase in de koloniale herinnering. In deze derde periode wordt de andere kijk op het koloniale verleden langzaam toegankelijk en is plek voor een multiperspectieve kijk op de Nederlandse geschiedenis. Postkoloniale migranten krijgen steeds meer toegang tot de Nederlandse geschiedschrijving door het samenspel tussen migrantenorganisaties en de lokale of landelijke overheid. Het actieve burgerschap van de postkoloniale immigranten heeft geleid tot een breder perspectief op de Nederlandse (koloniale) geschiedschrijving. In Nederland zijn meer dan een miljoen mensen met een familiegeschiedenis gelinkt aan het koloniale verleden van het land. Deze perspectieven krijgen nu langzaam een plek in de Nederlandse verkleurde samenleving.¹⁵⁶ Dit transkoloniale discours biedt de ruimte aan transnationale herinneringen. Voorbeelden van deze toe-eigening zijn de oprichting van het Indisch Monument (Den Haag) in 1988 en de onthulling van het Nationale Hindoestaanse Immigratiemonument (Den Haag) in 2004.¹⁵⁷ Deze plaatsen van herinnering visualiseren een ander kijk op het verleden en ondermijnen daarmee het negentiende-eeuwse discours over het Nederlandse koloniale verleden. Deze acceptatie van de *counter-memory* heeft geleid tot een inclusievere geschiedschrijving.

3.3 Tijd voor actie?

Een uitwerking op lokaal niveau is de huidige omgang met Lombokse straatnamen. De gouverneur-generaals op de straatnamen representeren de heersende ideologie uit de negentiende eeuw waarin Nederland weer trots werd op het land, maar de namen representeren ook racistische denkbeelden van onderdrukking en slavernij, aldus *De Grauwe Eeuw*. In het geval van Utrecht is een voorbeeld van zo'n *counter-memory* de tekst achterop de flyer van *De Grauwe Eeuw* over de genocide op de Banda-eilanden. Dit is informatie die niet naar voren komt in het dominante discours. In het dominante narratief is geen aandacht voor deze kant van het verhaal. De ondertitel bij het straatnaambord van de J.P. Coenstraat in Lombok meldt deze episode uit de geschiedenis niet. Toch heeft het optreden van *De Grauwe Eeuw* actie veroorzaakt: de gemeente Utrecht onderneemt vervolgstappen. De *counter-memory* heeft zich gevestigd in Nederland.

Dit is een groot verschil met de eerder besproken perioden. Bij de beschrijving van de vorige fase werd duidelijk dat het debat niet zozeer werd gestuurd door een postkoloniale

---

¹⁵⁶ Oostindie, *Postkoloniale Beeldenstorm*, 31.

¹⁵⁷ Legêne, *Spiegelreflex*, 217-225.

groep die zich actief verzetten tegen het straatnamenbeleid in Lombok. In de jaren tachtig waren het hoogopgeleide, witte, jongeren die ageerden tegen het algehele beleid van de gemeente. Het straatnamendebat in die tijd was voornamelijk het gevolg van grotere wijkproblemen omtrent huisvesting, arbeidsmigratie en een algehele afkeer tegen lokale overheden. Bovendien was de rol van de gemeente miniem in die tijd. De gemeente hield zich vast aan de thematiek van de straatnamen in de wijk en gebruikte de Nederlandse geschiedenis als ‘smoesje’. Het was immers altijd zo geweest.¹⁵⁸ Deze conservatieve en pragmatische houding van de gemeente is veranderd. Vandaag de dag biedt de gemeente een platform waar over de straatnamen kan worden gediscussieerd. De huidige case toont aan dat tegenwoordig niet enkel individuen worden beïnvloed door de *counter-memory*, maar ook instituties.

Na de flyeractie van *De Grauwe Eeuw* ging de gemeente het gesprek aan met de actiegroep. Uit deze gesprekken is een werkgroep voortgekomen dat met de *counter-memory* aan de slag is gegaan. Naar aanleiding van een bijeenkomst van de afdeling Europese en Internationale Zaken op maandag 15 mei 2017 is het idee ontstaan om het plan over de ‘koloniale straatnamen in Lombok’ door te zetten.¹⁵⁹ In september 2017 is een plan van aanpak geschreven in opdracht van de gemeente. Het doel van het project, toentertijd met werktitel *Weet jij waar je woont?*¹⁶⁰, is ‘een nieuw perspectief bieden op de geschiedenis’ waardoor ‘bewustwording wordt gecreëerd over de koloniaal verleden en de erfenis van dit verleden op het heden’¹⁶¹ voor alle bewoners van Utrecht. Dit doel is opgesteld vanuit een ‘dekoloniaal’ kader. Dit houdt in dat het project institutioneel racisme erkent en bestrijdt en bewust wordt gekeken naar ‘de representatie van gekleurde stemmen en gezichten die gelijkwaardig worden beschouwd’.¹⁶² De onderdelen van het project bestaan uit een website, markeringen in de wijk voor een wandelroute en een kick-off event.¹⁶³ De gemeente faciliteert een gemêleerd gezelschap dat sinds 2018 actief bezig is met de straatnamen. Sinds maart 2018 bestaat de werkgroep uit mensen met verschillende achtergronden en perspectieven: studenten, academici, werknemers van de gemeente, buurtvertegenwoordigers en politici

---

¹⁵⁸ Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

¹⁵⁹ Projectvoorstel Academie van de Stad, 2017.

¹⁶⁰ Dit is een concept werktitel. Het plan wordt ook wel *Streetwise* of ‘*Achtergrond van straatnaamborden*’ genoemd.

¹⁶¹ P. Baboeram, ‘Plan van aanpak: Dekolonisatie straatnamen Gemeente Utrecht’ (september 2017).

¹⁶² Baboeram, ‘Plan van aanpak: Dekolonisatie straatnamen Gemeente Utrecht’.

¹⁶³ Baboeram, ‘Plan van aanpak: Dekolonisatie straatnamen Gemeente Utrecht’.

houden zich actief bezig met de straatnamen.¹⁶⁴ Deze groep buigt zich over de context op de website, de wandelroute, de (social)media campagnes en het kick-off event. Kortom, de initiatieven van *De Grauwe Eeuw* hebben geleid tot gemeentelijke inmenging.

Belangrijk onderdeel van het project is meer context geven over de personen op de straatnamen. Dit aspect van het grotere plan wordt vanaf november 2017 opgevangen door studenten van de Universiteit Utrecht. Het deelproject ‘Achtergrond van straatnaamborden’ is een samenwerking tussen de gemeente en de universiteit dat dezelfde insteek heeft als het grotere project: ‘[...] om bewustwording te bevorderen van het Nederlandse koloniale verleden en de geschiedenis te belichten van Utrechters met wortels in de voormalige koloniën. Hiermee wil de gemeente bijdragen aan de leefbaarheid in de stad.’¹⁶⁵ Dit project heeft in januari 2018 geleid tot tekstuele bijdragen van masterstudenten cultuurgeschiedenis van de UU. De teksten van 500 woorden per straatnaam laten zien wie er ‘geleefd, geleden en gestreden’ hebben onder het bewind van de gerepresenteerde gouverneur-generaal. Deze informatie is een belangrijke uiting van dit nieuwe perspectief een belangrijke input voor de plannen van de werkgroep. Door deze extra context wordt de *counter-memory* naar voren gebracht.

Deze *counter-memory* wordt uitgedragen via de onderdelen van de werkgroep. Aan de hand van de wandelroute en de website probeert de werkgroep een groter publiek te bereiken. Tijdens de wandelroute wordt zowel het koloniale verleden van Nederland belicht als de geschiedenis van de wijk. De route heeft dertien punten waarbij deze perspectieven naar voren komen. De website zal een onafhankelijk platform worden die zal worden beheerd door een extern bureau. De website moet dienen als informatiedrager waarop nog meer is te vinden over de gouverneur-generaals die in de wijk naar voren komen. Het plan van de werkgroep is dat de website educatieve toepassingen bezit, waardoor de informatie gebruikt kan worden voor verschillende (basis)scholen.¹⁶⁶

De werkgroep heeft een groter bereik dan in de jaren tachtig. Door de hulp van de gemeente kunnen stappen gezet worden die in de jaren tachtig niet gemaakt zijn. Het creëren van een website en wandelroute zijn instrumenten om de *counter-memory* onder een groot publiek te verspreiden.

---

¹⁶⁴ S. Veening, ‘Verslag bijeenkomst Werkgroep Straatnamen’ (14 maart 2018).

¹⁶⁵ Projectvoorstel Academie van de Stad, 2017.

¹⁶⁶ S. Veening, ‘Verslag bijeenkomst werkgroep straatnamen’ (9 april 2018).

3.4 Conclusie

Tegenwoordig is het koloniale verleden van Nederland een ‘hot item’. In de uiteenzetting van alle media-aandacht voor dit onderwerp werd dit onder andere duidelijk. In dit hoofdstuk is aangetoond dat Nederland op een breder niveau stapvoets de *counter-memory* uitgedragen door de postkoloniale migranten accepteert. Deze acceptatie manifesteert zich doordat instituties zich laten inspireren door een *counter-memory* en als gevolg daarvan, samenwerkingen aangaan met *memory-activist* die deze *counter-memory* propaganderen. Een uitwerking van dit proces is in dit hoofdstuk uitvoerig aan bod gekomen aan de hand van de oprichting van de straatnamenwerkgroep, geïnitieerd door *memory activist De Grauwe Eeuw* en gemeente Utrecht.

Bewust heeft de titel van dit hoofdstuk een vraagteken. Bij de behandeling van de huidige werkgroep is duidelijk geworden dat de buurtbewoners (nog) niet breed betrokken zijn bij het project. Desondanks toont dit debat wel een huidige case aan dat meelift op de landelijke tendensen, maar ook de landelijke tendensen voor is. De gemeente Utrecht is namelijk een van de eerste die een platform biedt om te praten over de koloniale straatnamen.

Conclusie

Deze thesis heeft getracht een licht te werpen op de ontwikkelingen van de Nederlandse koloniale herinnering. Door te focussen op de straatnamen die verwijzen naar het Nederlandse koloniale verleden in een lokale casus, de wijk Lombok, in vergelijking tot de nationale koloniale herinnering, is geprobeerd het proces van de koloniale herinnering in Nederland te duiden en te verklaren wat de oorsprongsgeschiedenis is van het debat. Door de nadruk te leggen op omgang met de straatnamen is duidelijk geworden wat de werking van de koloniale herinnering is van verschillende groepen in Nederland.

Straatnamen zijn een goed onderzoeksobject, omdat de straatnaambenoeming ook gaat over macht en inzicht geeft in welk discours leidend is. In de negentiende eeuw, toen de straatnamen in Lombok werden benoemd, was dit discours nationalistisch. Dit had als gevolg dat deze straatnamen in de wijk Lombok een uiting zijn van deze nationalistische golf aan het einde van deze eeuw. ‘Ons Indië’ was populair in die tijd en deze tendens werd gereflecteerd op de benoeming van de straatnamen. De straatnamen zijn de dragers van deze nationalistische negentiende-eeuwse denkwijze en zijn een voorbeeld van *lieux de mémoire*. Deze plaatsen van herinnering zijn een plek waar een collectieve herinnering uitgedragen wordt. Een collectieve herinnering waarin niet iedereen zich in kan vinden.

Deze collectieve koloniale herinnering en verwerking kende een trage start in Nederland. Het trauma van de dekolonisatie van Indonesië heeft lang doorgewerkt op de omgang met het koloniale verleden. Een voorbeeld hier van uit de academie is de loskoppeling van de Nederlandse geschiedenis en de koloniale geschiedenis. Deze tweescheiding maakte het lastig om te praten over en te herinneren aan de voormalig koloniën.

Tegelijk met globale tendensen van antikoloniale- en anti-apartheidsgeluiden in de jaren zestig werd ook het Nederlandse koloniale verleden herinnerd en heroverwogen. Deze eerste fase van de koloniale herinnering in Nederland resulteerde in de eerste kritieken op het koloniale verleden naar Nederland. Dit kritische geluid richtte zich voornamelijk op de daden van Nederlandse soldaten tijdens de koloniale oorlog (1947-1949) in Indonesië.

Op lokaal niveau waren uitingen van de globale tendensen zichtbaar. Enkel werd dit wereldwijde geluid niet gekoppeld aan de straatnamen in de wijk. Ik poneerde hier de stelling dat deze stilte omtrent de straatnamen een uiting is van de loskoppeling tussen de twee geschiedenissen. De vierhonderd jaar koloniale geschiedenis, gerepresenteerd op de

straatnamen in de wijk, werd in de jaren zestig niet gelinkt aan het koloniale optreden van de Nederlandse soldaten tijdens de koloniale oorlog.

In de jaren tachtig was er sprake van een debat in de wijk over straatnamen. De infrastructuur van actieve en kritische buurtcomités gaf de opening tot een debat over straatnamen. De daadwerkelijk aanleiding hiervan was de sloop en nieuwbouw in de wijk. De bouw van nieuwe huizen creëerde vraag naar nieuwe straatnamen. Een witte, jonge generatie bemoeiden zich met dit vraagstuk en eiste medezeggenschap in de keuze van de nieuwe straatnamen. Het succes van het wijzigen van een enkele straatnaam gaf het idee dat meer te behalen was voor de groep. Dit uitte zich in de oprichting van de *Straatnamengroep Utrecht West*, een groep dat een ander geluid over het koloniale verleden van Nederland propageerde. Uiteindelijk werd bereikt dat een muurschildering werd geplaatst, maar geen straatnaam werd gewijzigd. De groep kreeg niet de steun van instituties. De gemeente bleef conservatief en gebruikte het negentiende-eeuwse discours als excuus om de straatnamen te behouden.

Het belang van dit straatnamendebat moet niet overdreven worden. Het debat was niet breed gedragen en voornamelijk een gevolg van bredere (maatschappelijke) problemen in de wijk. De archieven en de interviews gaven het idee dat dit debat enkel gestuurd werd door enkele individuen en, als een gevolg daarvan, enkel andere individuen beïnvloedde. Maar in Lombok werd een ander, kritisch geluid gepropageerd over het koloniale verleden. Dit was een verschil met het nationale niveau. In de jaren tachtig in Nederland was een ware Indië-industrie ontstaan. Voorbeelden van de nostalgische koloniale herinnering in de tweede fase zijn populaire romans en de massaal bezochte Pasar Malams. De jaren tachtig worden in Nederland ook wel *tempo doeloe* genoemd: de goede tijd van vroeger.

De afgelopen jaren worden in verschillende Nederlandse plaatsen vraagtekens gezet bij koloniale straatnamen, koloniale standbeelden en gebouwen die refereren aan de koloniale overheersingen van Nederland. Deze grieven van de samenleving worden geaccepteerd en zetten aan tot actie. Bijvoorbeeld de politiek die steeds meer betrokken is bij het proces in vergelijking tot eerdere jaren. Op steeds meer verschillende niveaus wordt aandacht besteed aan de andere kant van het koloniale verleden van Nederland.

Ik heb aangetoond dat deze *counter-memory* zich in Utrecht ook duidelijk manifesteert. De *memory-activists* van *De Grauwe Eeuw* zagen aan de poten van de heersende ideologie in Nederland en hebben zo invloed op een nieuwe kijk op het koloniale verleden. Deze actiegroep was het die de flyers verspreiden in het Stadskantoor Utrecht en de groep was ook de eerste die aanschoven bij de gemeente om actie te ondernemen bij gesprekken

over de Lombokse straatnamen. Inmiddels biedt de gemeente een platform waarin nagedacht wordt over publieksgerichte middelen om een groot publiek bewust te laten worden over de verschillende perspectieven van het Nederlandse koloniale verleden.

Deze vergelijking tussen het nationale en lokale niveau heeft een goed inzicht gegeven in het proces van de koloniale herinnering in Nederland. In zeker mate kan worden beargumenteerd dat de omgang met de Lombokse straatnamen een spiegel is van de nationale koloniale herinnering. Een uitzondering hierop is de kleine opleving van kritiek in de jaren tachtig. Alhoewel de significantie van deze opleving niet groot is, omdat een selecte groep betrokken was bij het lokale straatnamendebat in Lombok. Hierdoor is het Lombokse straatnamendebat een goed voorbeeld van de manifestatie van de inclusievere geschiedschrijving in Nederland. Nuance op deze spiegel was de jaren tachtig. In deze tweede fase werd een klein debat gevoerd in Lombok, maar dit debat kon niet gezien worden als een voorteken van de inclusievere herinnering aan het koloniale verleden, geschetst door onder andere Legêne. Dit was zo, omdat de actoren achter dit debat veelal jonge, witte hoogopgeleide mensen waren. De stem van de postkoloniale migrant was nauwelijks aanwezig in dit debat. Duidelijke uitzondering hiervan was de kunstenaar van de muurschildering Resobowo.

Maar het inzicht in het proces geeft niet enkel een antwoord op de centrale vraag, het inzicht laat meer zien. Ten eerste maakt de behandeling van de casus duidelijk dat straatnamen een vruchtbaar onderzoeksobject zijn om de omgang met een herinnering te bepalen. Een straatnaam is een goed middel om te kijken naar deze omgang, omdat een straatnaam ook een politiek instrument kan zijn. Ook straatnamen, ondanks dat zij niet naar voren komen in het canonieke werk van Nora, zijn dragers van een herinnering waar vele verschillende interpretaties van zijn.

Ten tweede laat de inkijk in het proces zien dat er geen lineaire ontwikkeling was van de Nederlandse koloniale herinnering, maar de ontwikkeling gezien kon worden als een proces waarbij soms opnieuw moest worden begonnen. Een inkijk in deze ontwikkelingen vanaf de jaren zestig gaf een goede basis om te reflecteren op het Nederlandse koloniale verleden. Het onderzoek was dan ook een voorbeeld van de ‘postcolonial-project’. De omgang met de straatnamen in de Utrechtse wijk Lombok liet zien dat het ‘postcolonial-project’ een ‘ongoing’ project was waar geen duidelijk begin en eindpunt voor was. Nog steeds is dit project ‘ongoing’ in Nederland en Utrecht.

Ten derde maakt dit onderzoek duidelijk dat het collectief geheugen dynamisch is en niet gebonden is aan een nationaal discours. In de inleiding is duidelijk geworden dat

Halbwachs een collectief geheugen omschrijft als een breed gedragen herinnering gevormd door sociale contexten. Dit onderzoek heeft laten zien dat in Nederland geen breed gedeelde (post)koloniale herinnering is van het collectieve geheugen die zich baseert op een nationale entiteit. Deze thesis heeft aangetoond dat deze herinnering verschillende interpretaties heeft die door de jaren heen veranderen. De omgang met de straatnamen hebben duidelijk gemaakt dat het onderscheid tussen het geheugen en de geschiedenis minder strikt gezien moet worden, in tegenstelling tot Halbwachs die wel van deze scheiding uitgaat in zijn werk. Geschiedenis en herinnering komen samen bij de omgang met de straatnamen. Net als een kenmerk van *lieux de mémoire* is de collectieve herinnering over het Nederlandse koloniale verleden ook dynamisch op een transnationaal niveau.

Het onderzoek was een combinatie van geschreven en visuele bronnen aangevuld met interviews. Bewust was er gekozen voor deze variatie aan bronnen en methodes om de verschillende actoren te kunnen analyseren en de vergelijking te maken tussen het nationale en lokale niveau. Alleen had deze aanpak een gevaar. In de gebruikte bronnen van deze thesis was weinig aandacht voor de stem van de gekoloniseerde. Het bronnenmateriaal baseerde zich enkel op Nederlandse georiënteerde bronnen en had weinig aandacht voor een transnationale aanpak. Dit doet afbreuk aan het idee van een postkoloniaal project. De wisselwerking tussen Nederland en de oud gekoloniseerde ontbrak in deze thesis. Naast dit gat was er in het beschikbare bronnenmateriaal nog een gemis. De thesis heeft weinig aandacht besteed aan de stem van alle buurtbewoners. De wijk Lombok is een multiculturele wijk waar studenten kort verblijven, maar anderen soms al jaren wonen. Al deze verschillende bewoners hebben andere visies op *hun* straatnamen. Voor verder onderzoek zal het interessant zijn om deze stem te incorporeren om ook duidelijk te maken dat de er sprake is van een wisselwerking tussen de herinnering en de geschiedenis bij straatnamen.

Desondanks deze gemiste kansen heeft dit onderzoek aangetoond dat nog steeds sprake is van nalatenschap van het koloniale verleden in de Nederlandse maatschappij, maar dat Nederland zich daar ook steeds bewuster van is geworden. Dit biedt hoop.

BIJLAGEN

Transcriptie interview Chiel Rottier

Telefonisch interview Chiel Rottier, 7 mei 2018

Ik:

[...]

Chiel:

[...]

Mijn excuses nogmaals dat ik zo slecht gereageerd heb, maar dit heeft alles te maken met dat ik zo druk ben. [...].

Ik:

Ik heb genoeg tijd. Vindt u het erg dat ik het gesprek op neem?

Chiel:

Nee hoor, is juist makkelijk voor u.

Ik:

Zal ik uitleggen waar mijn scriptie en opdracht nu over gaat.

Chiel

Ja dat klopt ik heb een stuk of 4 of 5 dozen na mijn werk gegeven aan het Utrechts Archief. Hier zit niet zozeer veel in over de straatnamen. Misschien is het goed om even te schetsen dat ik in de periode 74 en 83 actief belangrijk ben geweest in Lombok. Ik heb een hbo-opleiding gedaan in Amsterdam en toen heb ik daar een scriptie voor moeten schrijven. En dit heb ik helemaal gewijd aan het organisatievraagstuk in Lombok. En toen heb ik een scriptie

geschreven die gaat over de periode 1974-1984. Ik weet niet, misschien zit die nog wel in de doos.

Ik:

Ja, volgens mij wel. Ik heb die gezien in het archief.

Chiel:

Het is eigenlijk een weerslag wat er in die dozen te vinden is, vanuit de organisatie. Euhmm... ik denk dat het goed is om daar in de kern iets over te zeggen, want dan kan je verklaren waar het hele straatnamendebat uit voortkwam.

Het proces heb ik op de rand meegemaakt, omdat er eigenlijk andere mensen waren die verbonden waren met Lombok Anders. Ik heb deze naam al genoemd, hoe heet die, Hans van Soelen en ook Henk Huitink. Dit zijn twee belangwekkende personen in de ontwikkeling. Zij waren bevriend en zij kwamen in 1980 bij de toen bestaande wijkorganisatie. Zij brachten nieuwe nieuw elan en nieuwe thema's in. Dat was het moment dat er ruimte ontstond voor discussie over maatschappelijke thema's. Dit was natuurlijk naar aanleiding voor de nieuwe straatnamen bij het EKV-terrein waarbij nieuwe straatnamen moesten gevonden worden. En dat werd verbreed naar hoe zit het met J.P. Coen en hoe zit het met van Riebeeck? En toen werd er zelfs een keer een actie gevoerd om een beeld van ene kolonialist in Kanaleneiland te ontvoeren.

Dit was gewoon een nieuwe fase. Dit had duidelijk te maken met een nieuwe generatie en nieuwe mensen. Zij waren tien jaar jonger dan ik.

Stukje geschiedenisopbouw. Ik kwam in 1973 bij het wijkcomité Lombok. Dit was echt een activistische groep met jongen wensen. Ik was dienstweigeraar, we waren allemaal maatschappelijk betrokken. Het wijkcomité Lombok was onderdeel van een bredere beweging van wijkorganisaties van de stad. Dit was allemaal onder aanvoering van de Muurkrantorganisatie. Omdat partijpolitieke organisaties zich niet bemoeide met wat er in de wijk gebeurde. De muurkrantorganisatie was de eerste die heel erg vanuit de wijkgedachte ging opereren. Die schreven elke week muurkranten die ook wel geplakt werden. Het waren echt, zoals wij noemen, agitprop gebaseerd op het marxistische en leninistische denkmodel. Dat bestond toen nog.

Wij hadden buiten de wijk ook contanten en werden gevoed door een voorhoede die gericht was op mobilisatie. Was niet zozeer een bewonersbeweging, maar het waren jongen enthousiaste mensen met stedelijke wortels die als voorhoede wilden optreden in de ontwikkeling van de wijkbewoners die zijn eigen heft in eigen hand nam.

Dit was allemaal begonnen met het verzet tegen Hoog Catharijne en de aanleiding was in Lombok de doorbraak van de Kop van Lombok. Hier zouden 900 huizen komen.

Dit heeft een enorm verzet opgeroepen, met name in Lombok en het verdomhoekje en Majellapark. En daar ligt de basis van het wijkcomité. En wat ze toen vooral deden was zoeken naar draagvlak en verbreding en organisatieopbouw. Dat betekende dat de wijkwinkel werd gekraakt, wat nu Kopi Susu is. Verder richtten we ons op individuele hulpverlening en verkeersacties: blokkades van kruispunten van de Croeselaan tot aan de Vleutenseweg. Maar vooral deden we veel kraakacties: woningnood en het openhouden van winkels. Langzaam zagen we dat mensen gingen wegtrekken uit de wijk, de koopkracht nam af en winkeliers gingen weg. Toen hebben we heel veel winkels open gekraakt voor buitenlandse winkeliers. Dit was met medeweten van de winkeliersvereniging. In deze periode kwam langzaamaan het idee op dat Lombok blijft bestaan, want mensen hadden het idee dat heel Lombok wordt gesloopt. Vandaar kwam het EKV-terrein debat op. Dit leidde tot veel blokkades en daarmee is het begonnen van het perspectief dat Lombok blijft bestaan, want kijk maar er wordt nieuwbouw gebouwd. Dit leidde ook tot de renovaties van huizen, zoals in de Hagelstraat. We vochten echt voor particuliere woningverbetering. Dat ging in de loop van de tien jaar naar activiteiten voor een nieuw bestemmingsplan, in het begin van de jaren tachtig werd dit nieuwe bestemmingsplan aangenomen. Eigenlijk alleen maar met punten van de wijkorganisatie. Dus we hadden veel voor elkaar gekregen.

We waren een hele actieve bewonersorganisatie. Het wijkcomité zagen we als voorhoede partij en zagen dat we verbreding moesten hebben. We hebben toen op een gegeven moment, ik weet het jaartal niet meer, hebben we de toekomst groep Lombok opgericht. En daar werden allerlei deelbelangen groepen onder gehangen van bewoners met bepaalde belangen. En we hebben in die fase ook de relatie met het welzijnswerk weer hersteld.

We waren echt heel radicaal.

En je ziet dat in die fase de oude kern van het wijkcomité langzamerhand bureaucratiseerden. We waren heel erg bezig met het bestemmingsplan en ingewikkelde discussie met woningcorporaties. Dit heeft niks meer te maken met de opbouw van zo'n buurt. Je ziet dat er dan ruimte komt voor de verbreding van de maatschappelijke thema's, zoals straatnamenacties zoals bij het EKV-terrein, J.P Coen en Riebeeck en de muurschildering. Je ziet dus een verbreding van de activering. De nieuwe jonge mensen, Hans en Henk, als belangrijkste, die zoeken naar nieuwe verbindingen en willen uit die bureaucratisering stappen en daar kwam het idee van Lombok Anders uit voort. Want wij waren vastgelopen in het systeem. Toen kwam het idee we beginnen met een soort vrijmarkt en anderzijds werd een truck gehuurd om te gebruiken als podium en elke groep krijgt de kans om daar zo'n dans, toneelstuk, muziek te laten horen. Dat was voor hun echt het neerzetten van een groots volksfestijn. Dat is het begin van de Lombok Anders. Die mensen zijn de dragers geworden van andersoortige discussies.

Het wijkcomité werd minder van belang en Lombok Anders werd de nieuwe organisatie die Lombok op de kaart gaat zetten. Dit was in een nutshell de context van de bewonersgroepen in de jaren tachtig van Lombok.

Rens

Dus de initiatiefnemers waren echt jonge mensen, die niet zozeer uit Lombok zelf kwamen.

Chiel

Jawel, Lombok was een instroom van studenten geworden. Door de uitstroom van de middenklasse die naar nieuwengien en houten ging gaf veel ruimte aan nieuwe groepen. Enerzijds buitenlanders, anderzijds studenten. Er gebeurde toen heel wat. Was echt een verjonging aan de gang in de wijk. Die mensen voelde zich happy door actief te zijn in de wijk: eten maken, naar leuke aparte winkeltjes. Ik heb het over 1980, ik was zelfs toen 30, die nieuwe generatie was 20 jaar. En ik was alweer oud. Haha. En zij genoten van de wijk en de multiculturele samenleving.

De nieuwe mensen waren vaak studenten of mensen met hun eerste baan. Hans van Soelen was net onderwijzer geworden. Het waren in die zin wel Lombokkers, maar niet van de oude middenklasse. Een teken van de nieuwe generatie en nieuwe elan. En dat bracht nieuwe discussies met zich mee, zoals de straatnamen discussie en antimilitaristische discussie.

Rens

Wat was de rol van verschillende politieke partijen binnen het debat?

Chiel:

Ik weet er weinig van, behalve dat politieke partijen in de jaren zeventig interesse kregen in de acties van het wijkcomité. Een grote discussie was toen: Wie was de wijk? Wij noemden dat toentertijd PSP-wijken en CPN-wijken. SP, PSP en CPN waren de belangrijkste partijen als het ging over betrokkenheid wat er in de wijken gebeurden. De partijen hadden kennelijk de behoefte om te stellen dat zij de belangrijkste partijen waren in de wijk. Ik ben zelf ook lid geworden van de PSP en begin jaren tachtig op de kandidatenlijst gestaan en in 1985 zelfs even in de gemeenteraad gezeten.

PSP en CPN moesten het vooral hebben van de standpunten vanuit de wijken, want de raad was heel behoudend. Want in 1985 kwam ik in de raad en toen kreeg ik zelfs een..., werd er een voorstel gedaan door D66, om mij uit de commissie stadsvernieuwing te weren, omdat ik een te groot activistisch verleden had en me daarmee niet op bestuurlijk niveau kon gedragen. De tegenstellingen lagen heel hard. Het was niet automatisch dat de wijken betrokken werden bij de politiek.

Dat is dus de politieke achtergrond, vandaar dat als je iets ondernam binnen no-time achter je comités gingen staan, want ze waren bang de boot te missen in de wijken. Dat deden ze ook in Pijlsweerd en Abstede.

Rens

Maar hadden zij echte invloed op de totstandkoming van Lombok Anders of de verandering van het bestemmingsplan?

Chiel

Nee dat moet je dubbelzien, want je had toen als wijkcomités intellectuele avantgardistische voorhoede waren en waren prima in staat hun eigen boontjes te doppen. Ik wist toentertijd meer van bestemmingsplannen dan de toenmalige wethouder. Wij konden daar dan ook goede voorstellen van maken en konden we goede moties/amendementen maken die leidend werden

in de gemeenteraad. Dit was anders dan andere comités die bezig waren met bredere maatschappelijke thema's en belangenbehartiging in bredere zin.

Wij waren typische studentachtige types en eigenwijs opereerden en in die zin hadden wij invloed op de gemeenteraad en gemeenteraadsleden vanuit die deskundigheid en specialistische kennis. Plus dat we harde acties konden voeren. De acties rondom het EKU-terrein was de gemeenteraad niet in de koude kleren gaan zitten. We hielden allerlei bus acties door alle wijken waarbij we gemeenteraadsleden uitnodigden. Acties georganiseerd door een bepaalde activistische kern en waarin de bewoners zich herkenden. Dit was de afhankelijke situaties.

Met andere woorden: het was niet zo dat politieke partijen invloed hadden op bewonersgroepen. Je nam politieke partijen mee en verleiden ze om mee te gaan.

De straatnamencommissie was ook minder bureaucratischer dan nu. Het ging allemaal wat spontaner. Directe invloed was mogelijk.

Rens:

Laatste vraag: Waren de straatnamen een topic tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in 1982 of 1978?

Chiel:

Nee zo ver mijn geheugen rijkt was het geen topic. Die dingen deed je gewoon uit direct activisme en dan scoorde je gewoon.

Rens:

Nee in de archieven kan ik hier ook niks over vinden. In de BOUW (wijkkrant Lombok) stond hier ook niks over in voorbereiding op de gemeenteraadsverkiezingen.

Transcriptie mailcontact *De Grauwe Eeuw* en Stan Kelder.

Interview met een anonieme actievoerder van De Grauwe Eeuw, via Facebook van 12 maart 2018 – 22 maart 2018

*De eerste vraag heeft te maken met het ontstaan van jullie actiegroep en tegelijkertijd jullie visie op de koloniale geschiedenis Dus hoe is jullie actiegroep ontstaan en hoe zouden jullie de missie en visie van de actiegroep willen omschrijven?

-De Grauwe Eeuw is ontstaan uit een grassroot van een aantal activisten die al vaker acties deden in het bredere spectrum van het antiracisme. Niet alle activisten uit vorige acties overigens, sommigen worden onterecht gekoppeld aan DGE omdat ze in het verleden samen met de oprichters van DGE streden. Omdat onze oprichters verschillende vormen van racisme aankaarten was het alleen maar logisch om ook koloniale verheerlijking te gaan benoemen en bestrijden. Onze founders zijn namelijk zelf het “produkt” van kolonialisme en kolonialisme is de oorsprong van de hedendaagse machtsstructuren als racisme. Door de gebrekkige en opgepoetste educatie is racisme amper te bespreken in Nederland dus door hierop onze pijlen te richten worden mensen vanzelf bewust over de oorsprong en ware complexiteit van racisme en wordt het bestrijden ervan uiteindelijk makkelijker. Wat ook meespeelde was dat waar andere acties een individueel target hadden, koloniale verheerlijking zo breed is dat we hiermee een key activity hadden waarmee ons activisten collectief altijd proactief zou kunnen blijven zijn.

Onze drijfveer is overleven in een zwaar racistische samenleving en laten zien dat kolonialisme ons niet eronder gekregen heeft. We hebben zelfrespect en respect voor onze voorouders en als we dan toch racisme ondergaan dan doen we dat met opgeheven hoofd. Overleven “missie” noemen is daarom niet correct want als we dit niet doen verdwijnen onze identiteiten die al zwaar onder druk staan door de culturele bom die kolonialisme op indigenous volken heeft gegooid.

Onze visie is om zoveel mogelijk koloniale verheerlijking te benoemen en te zorgen dat dit soort verheerlijking in de juiste perspectieven wordt gezet wederom omdat de gebrekkige educatie te herstellen wat weer leidt tot een makkelijkere strijd tegen racisme.

*Een tweede vraag heeft te maken met hoe jullie de acties typeren en hoe jullie de rol van historici zien. Hebben zij bijvoorbeeld te weinig aandacht besteed aan de koloniale geschiedenis? Belichten zij dus de vaderlandse geschiedenis te veel en de koloniale geschiedenis te weinig. (Voor de eerste vraag zit ik me nog te bedenken door wie jullie zijn geïnspireerd)

-onze acties zijn niet te typeren want we hebben niet een vaste strategie maar zullen alle opties benutten die we tegenkomen. We deden het meestal via formele procedures voor we direct action zouden doen maar aangezien we alsnog gecriminaliseerd worden zou het zomaar kunnen dat we andere strategieën gaan toepassen. Wij hebben de kennis, ervaring en de capaciteiten om ook fysiek actie te voeren dus het zou zonde zijn om dit niet te benutten. Wat wel vast is aan onze acties is dat we altijd kiezen voor een target wat de meeste fragiliteit oproept en de grootste media aandacht krijgt. Door de reacties die we zo ontvangen op onze protesten tonen we daarmee gelijk aan hoe extremistisch koloniale verheerlijking de massa heeft gemaakt. Ook praten we bijna nooit met witte pers, dit doen we ook uit antiracistische overweging. Pers kan enorm bijdragen aan het afbreken van racisme maar ze doen juist exact het tegenovergestelde. Onze acties zijn dus ook altijd een aanklacht naar de witte media. Onze acties zijn ook altijd vreedzaam want we strijden niet tegen individuën [sic] maar tegen instituten. Bij fysiek geweld lopen individuën [sic] gevaar en dat gaat tegen onze principes in.

*Eerder is al deze vraag aan jullie gesteld: Recentelijk waren jullie samenwerking aangegaan met de Gemeente Utrecht om de koloniale straatnaamborden in Lombok aan te passen. Deze samenwerking is vrij snel weer beëindigd. Hoe hebben jullie deze korte samenwerking en het einde ervan ervaren?

-Wij waren voorbereid op deze actie van Wethouder Diepeveen. Wij waren vanaf het begin geen voorstander dat Gemeente Utrecht niet zelf de verantwoordelijkheid nam. Zij hebben op een verzoek van een van onze founders hem uitgenodigd en gaven aan dat zij wilden dat De

Grauwe Eeuw dit project zou faciliteren, zij wisten exact met wat voor partij ze te doen hadden. Dat was hun plan en ze hebben best wel hem onder druk gezet. Hij heeft, ondanks het bezwaar dat de overheid zelf moet zorgen hiervoor, toegezegd omdat hij whitewashing van dit initiatief zo kon voorkomen.

De samenwerking was prettig, we hebben veel partijen samengebracht en kregen veel ruimte in de uitvoering. Toen we Tivoli Vredenburg bekritiseerden veranderde dit. Dezelfde wethouder was namelijk ook verantwoordelijk voor dit podium dat meer dan 8 miljoen euro subsidie ontvangt op jaarbasis. Wij hebben de gemeente gesommeerd de subsidie te stoppen omdat ze discriminatie financieren van belastinggeld. Hierna kregen we al vlug te horen dat "onze toon" niet goed was etc. We waren vanaf dat moment van plan om ons terug te trekken uit het project want er zaten toch al partijen waarin we zelf vertrouwen hebben aan tafel en de grootste lijnen van het project waren al uitgetekend. Er waren zelfs al contracten getekend met andere partijen dus we waren niet meer nodig. Voordat we ons terug konden trekken kwam de VVD met hun frame dat we zgn. Rijkswaterstaat hadden bedreigd. De VVD komt trouwens continu terug in leugens die verspreid worden via de media door hun. Wij zijn ervan overtuigd dat de VVD heeft mee willen liften op onze strijd om de massa tegenstanders van onze acties te winnen bij de verkiezingen. Wethouder Diepeveen heeft zich zwaar onder druk laten zetten door de VVD en heeft ons toen uit ons eigen project gezet. Hij is zelfs meegegaan in de pogingen ons te criminaliseren, dit terwijl wij werk hebben verzet waar ze duizenden euros [sic] aan kwijt zouden.zijn.geweest [sic] als ze moesten betalen. Diepeveen heeft van een dekoloniaal [sic] project een gekoloniseerd project met een racistische nasmaak gemaakt door toe te geven aan racisten en niet witte activisten te criminaliseren en hun arbeid uit te buiten. Wij vinden dat het dekoloniseren van het straatbeeld echter prioriteit heeft dus we laten dit voorlopig even voor wat het is zodat dat project geen gevaar loopt. Maar we gaan hier zeker nog op terugkomen.

Ik ben benieuwd of jullie hier nog steeds hetzelfde over denken of dat jullie nog steeds graag afstand willen nemen van de gemeente Utrecht. Ik vraag me af hoe jullie aanpak verschilt en hoe jullie er dus nu tegen aan kijken.

*Dit hebben we In bet antwoord hierboven beantwoord.

*Een vierde vraag gaat over de beeldvorming van jullie actiegroep op de sociale media. Wat vinden jullie daarvan en hoe strookt dit met jullie doeleinden. Denken jullie dat social media veel invloed kan hebben op de manier waarop jullie ons wellicht anders over het koloniale verleden kunnen laten denken?

-het is niet duidelijk wiens beeldvorming je bedoelt. We gaan ervan uit dat je de beeldvorming van anderen over ons bedoelt. Het zou namelijk vreemd zijn wanneer wij met onze social media activiteiten niet op een lijn liggen met onze andere activiteiten.

Wij hebben geen last van die beeldvorming en het helpt ons zelfs. Witte mensen zijn namelijk niet onze doelgroep en niet witte mensen weten veelal donders goed hoe witte instituten en witte mensen in het algemeen het met de waarheid niet zo nauw nemen. De beeldvorming waarover jij het hebt dat bevestigt hun beeld op Nederland en hoe dit land met racisme omgaat alleen maar. Wij plaatsen bij alle acties en in de periode eromheen altijd de juiste perspectieven bij datgene wat we op dat moment aankaarten. Tijdens zo 'n viral wordt onze pagina massaal bezocht en krijgen niet witte mensen die ons nog niet kennen zo een hoop educatie mee. Onze pagina wordt ook continu gerapporteerd door een groep racisten omdat ze deze info willen censureren. We zijn inmiddels aan onze derde pagina begonnen. Social media is een zeer krachtig instrument voor activisten. Wij gebruiken social media bewust hiervoor. Privé zitten we overigens amper hierop.

*Een andere vraag gaat over de educatie aanpak van jullie actiegroep. Doen jullie daar ook iets mee. Dit is een iets meer algemene vraag.

-Een deel hebben we al in het antwoord hiervoor benoemd. Maar educatie moet vanuit de overheidsinstituten komen en niet van activisten. Wij zullen daarom in de toekomst ons zeker ook hierop richten.

*Ik zou ook graag willen weten waar jullie tot nu toe het meeste trots op zijn. Zouden jullie mogelijk een korte schets van enkele hoogtepunten van de acties kunnen geven en wellicht iets kunnen zeggen over hoeveel effect deze acties hebben gesorteerd?

-We doen wat we doen niet uit trots. Hetgene [sic] wat wij doen is niet mooi of romantisch het is smerig, ondankbaar werk. Ook ben je niet meer veilig wanneer je dit doet. Ook zijn de resultaten die we behaalt hebben minuscuul als je ziet hoe monsterlijk groot de tegenstander is. Wat we wel zien os dat niet witte mensen veel mondiger worden en dat ineens overal kritiek ontstaat op koloniale verheerlijking dan is waarvoor we het doen. Onze strijd strijden we voor toekomstige generaties. We kunnen dus ook pas in de toekomst praten over resultaat en over of iets geslaagd was of niet. We weten wel dat wij we een prominente plek in het collectieve geheugen zullen krijgen. Of dat positief of negatief zal zijn hangt ervan af of racisten dat collectieve geheugen schrijven of antiracisten. Als onze strijd vruchten afwerpt zal dit laatste het geval zijn.

Onze voorouders hebben we in elk geval eer betoond en we staan aan de juiste kant van de geschiedenis. Meer is voor ons nu niet belangrijk om te weten.

*Een laatste vraag is wie precies jullie doelgroep zijn. Is dat heel Nederland, of voornamelijk de 'koloniale steden' zoals Amsterdam of Utrecht?

-Alle niet witte mensen door het land en in de voormalige koloniën want al deze mensen worden geschoffeerd door koloniale [sic] verheerlijking en maken racisme mee. Witte antiracisten mogen zeker ook aan boord springen maar zij zijn niet degene die onze prioriteit hebben.

Projectvoorstel Academie van de Stad

 Academie van de Stad	
<i>Naam Project en Opdrachtgever</i>	‘Achtergrond van straatnaamborden’ in opdracht van gemeente Utrecht, Europese en Internationale Zaken, Lokale Mensenrechten
<i>Werkgebied</i>	Gemeente Utrecht
<i>Aanleiding/Achtergrond</i>	Naar aanleiding van het bijwonen van het werkoverleg van de afdeling Europese en Internationale Zaken op maandag 15 mei 2017 en het daaruit voortvloeiende gesprek met Wien de Smet, adviseur internationale zaken en lokaal mensenrechtenbeleid, schrijft Academie van de Stad dit projectvoorstel.
<i>Korte omschrijving van doel en inhoud van het project</i>	<p>Doel: Op lokaal niveau meer bewustwording creëren van de Nederlandse koloniale geschiedenis, door studenten onderzoek te laten doen naar de verhalen achter de straatnamen in Utrecht die hieraan refereren.</p> <p>Tekstuele bijdragen leveren voor informatieborden bij deze straatnamen. De tekst van deze borden moet recht doen aan de geschiedenis van de mensen die geleefd, geleden en gestreden hebben onder koloniale overheersing en uitbuiting.</p> <p>Inhoud: In een open en inclusieve stad moet iedereen zich veilig en gerespecteerd kunnen voelen. De gemeente wil dat ook de openbare ruimte respect voor alle Utrechters uitstraalt en ontmoeting en onderlinge betrokkenheid bevordert.</p> <p>Een aantal straten in de stad dragen namen van bewindslieden uit het Nederlandse koloniale verleden. Een straatnaam is een publieke ‘eervolle vermelding’, die ten tijde van de naamgeving blijkbaar niet werd betwist. De visie hierop veranderde in de loop van de tijd en verschillende personen en organisaties hebben de</p>

	<p>gemeente verzocht een naam te veranderen. (bv Paul Krügerbrug werd Sowetobrug)</p> <p>Omwille van historisch besef en om praktische redenen, gaat de voorkeur uit naar het ‘ondertitelen’ van de omstreden straatnamen, met een korte tekst die recht doet aan de geschiedenis van de mensen die geleefd, geleden en gestreden hebben onder koloniale overheersing en uitbuiting. Bijvoorbeeld: Wie waren de mensen/volkeren die in het toenmalige koloniën hebben geleden en gestreden onder het bewind van Jan Pieterszoon Coen, van 1617 tot 1629 gouverneur-generaal van de VOC?</p> <p>Het doel van het project is om bewustwording te bevorderen van het Nederlandse koloniale verleden en de geschiedenis te belichten van Utrechters met wortels in de voormalige koloniën. Hiermee wil de gemeente bijdragen aan de leefbaarheid in de stad.</p>
<p>Gewenst Resultaat</p>	<p>Een eindrapport, bestaande uit een gedegen en kritisch onderzoek.</p> <p>Met daarin: Een inventarisatie van de Utrechtse straatnamen die verwijzen naar het koloniale verleden. Tekstuele input voor informatieborden bij deze straatnamen.</p> <p>Presentatie (december 2017?) van de resultaten op locatie in de wijk Lombok, waarbij de geschiedenis achter de straatnamen wordt gedeeld met betrokkenen, bewoners en de opdrachtgever.</p>

Lijst met afkortingen

Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN)

Auteur onbekend (AO)

Inventarisnummer (inv.nmr.)

Figuren

1. Eigen foto. Afkomstig uit *Het Jubileum. Bankplein 80 jaar. Stichting Lombok Anders 30 jaar. Beheergroep Muntplein 10 jaar*. Kalender uitgereikt aan belangstellende ter ere van het jubileum van verschillende comité uit de wijk Lombok.
2. Eigen foto. Flyer uitgedeeld aan de bewoners in de J.P. Coenstraat. Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.
3. Muurschildering Resobowo 'De Kolonisatie' op een zijgevel van een huis in de Riebeeckstraat in Lombok. Fotodienst GAU, collectie Het Utrechts Archief, inv.nmr. 69473.
4. Eigen foto. Logo *De Grauwe Eeuw* op een garagedeur in de Van Heutszstraat, Lombok, Utrecht.

PRIMAIRE BRONNEN

Archief

Het Utrechts Archief, 1338-112, Wijk Lombok 1975-1989, inv.nmr. 85-124, Straatnaamgeving; vaststelling en wijzigen, 1967-1989.

Het Utrechts Archief, Wijkcomitee Lombok, inv.nmr. 1162.

Fotodienst GAU, collectie Het Utrechts Archief, inv.nmr. 69473.

Krantenartikelen

AO, 'Actiegroep blij: Andere naam voor Paul Krugerbrug', *Reformatorisch Dagblad*, 24 maart 1987.

AO, 'Buik vol van Beeldenstorm', *De Telegraaf*, 8 september 2017.

AO, 'Buurtfeest Riemstraat 1961.' *De Oud-Utrechter*, 6 september 2011.

AO, 'Groep 'De Grauwe Eeuw' wil naamsverandering straten Lombok: "Racistische indoctrinatie"', *De Utrechtse Internet Courant*, 18 augustus 2016, <https://www.duic.nl/algemeen/stichting-wil-naamsverandering-straten-lombok-racistische-indoctrinatie/> (geraadpleegd op 16 februari 2018).

AO, 'Maak van een standbeeld een schandpaal', *NRC*, 15 september 2017.

AO, 'Mevrouw H.T. Spoor over de "walgelijke beschuldigingen" van een psycholoog. Mijn man was geen directeur van een schiettent', *De Telegraaf*, 25-01-1969.

AO, 'NIDA wil discussie over straatnamen omstreden helden', *RTV Rijnmond*, (25 oktober 2017) <https://www.rijnmond.nl/nieuws/160675/NIDA-wil-discussie-over-sstraatnamen-omstreden-helden> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

AO, 'Omstreden standbeeld J.P. Coen van sokkel gevallen', *Algemeen Dagblad* 16 augustus 2011, <https://www.ad.nl/binnenland/omstreden-standbeeld-j-p-coen-van-sokkel-gevallen~a01456ca/> (geraadpleegd op 8 mei 2018).

AO, 'Straatnamen zijn ook monumenten', *Utrechts Nieuwsblad*, 15 juni 1957.

AO, 'Uit en thuis Prins Bernhard opent Pasar Malam Besar'. *Nederlands dagblad*, 20 juli 1978.

AO, 'Wat anderen er van denken', *De Telegraaf*, 1 februari 1969,

AO, "'Zinloos en misselijk"', *De Telegraaf*, 21 januari 1969.

Groenendijk, 'Wie gaan er schuil achter De Grauwe Eeuw', *Algemeen Dagblad*, 27 oktober 2017.

Henkes, B., ‘Opinie: sloop standbeelden van onze oude zeehelden of wikkel ze in een stof dat is bedrukt met bloedvlekken’, *De Volkskrant*, 7 december 2017.

Isitman, E., ‘Politiek correcte beeldenstorm: jacht op koloniale beelden en namen laait op’, *Elsevier*, 16 januari 2018.

Kieft, T., ‘J.P. Coenschool verandert naam om koloniaal verleden’, *Het Parool*, 16 januari 2018.

Navis, J., “‘Stop de vervalsing’”, *de Telegraaf*, 17 januari 2018, <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1550210/stop-de-vervalsing> (geraadpleegd op 19 februari 2018).

Oostveen, M., ‘Een standbeeld kan ook fouter zijn dan de persoon die het uitbeeldt’, *De Volkskrant*, 22 januari 2018.

Piersma, J., ‘Denk wil andere naam voor Coentunnel’, *Het Parool*, 14 november 2016 <https://www.parool.nl/amsterdam/denk-wil-andere-naam-voor-coentunnel~a4414955/> (geraadpleegd op 2 mei 2018).

Smeets, H., ‘Het Nederlandse tussenjaar 68’, *NRC Handelsblad*, 3 mei 2008.

Van Zon, H., ‘1968: een magisch en onvergetelijk jaar’, *Algemeen Handelsblad*, 17 april 2018.

Visscher, M., ‘Zij die over ons slavernijverleden het hoogste woord voeren, weten sterk te overdrijven’, *De Volkskrant*, 6 januari 2018.

Vernooij, J., ‘Bewonersgroep gebruikt ‘fraaie’ stijlbloempjes. Toekomst Lombok is stekelig’, *Nieuw Utrechts Dagblad*, 30 juni 1977.

Vos, M., ‘Wie of wat is toch de actiegroep De Grauwe Eeuw, die de sint met de dood bedreigde’ *De Volkskrant*, 7 februari 2018.

Wolf, J. en J. Chaudron, 'Wordt het tijd voor een nieuwe beeldenstorm', *Trouw*, 19 augustus 2017.

Interviews

De Grauwe Eeuw (mailcontact, Utrecht, 12-22 maart 2018).

Rottier, Chiel (telefonisch interview, Stroe, Nederland, 7 mei 2018).

SECUNDAIRE BRONNEN

Archief Museum Maluku, Moord op Banda, 1621, objectnummer D 1238, via <http://85.158.253.205/muma-extern/detail.aspx#> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

Assmann, A., 'Transformations Between History and Memory', *Social Research* 75 (2008) 1, 49-72.

Azaryahu, M., 'The Power of Commemorative Street Names', *Environment and Planning* 54 (1996) 14, 311-330.

Bakker, P., '125 jaar actievoeren: de geschiedenis van De Telegraaf in cijfers', *Stimuleringsfonds voor Journalistiek* (2 januari 2018), <https://www.svdj.nl/de-stand-van-de-nieuwsmedia/125-jaar-de-telegraaf-in-cijfers/> (geraadpleegd op 28 mei 2018).

Bank, J., *Heruitgave De Excessennota* (Den Haag 1995).

Bank, J. en M. Mathijssen (red.), *Plaatsen van Herinnering: Nederland in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2006).

"Beeldenstorm", *De Wereld Draait Door* (17 januari 2018), <https://dewerelddraaitdoor.bnnvara.nl/media/381235> (geraadpleegd op 18 januari 2018).

Bijl, P., 'Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia', *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 3-4, 441-461.

Bijl. P., 'Dutch Colonial Nostalgia across Decolonization', *Journal of Dutch Literature* 4 (2013) 1, 128-149.

Blockmans, W. en H. Pleij (red.), *Plaatsen van Herinnering: Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm* (Amsterdam 2010).

Botje, H.E. en A. Hoek, 'Onze vuile oorlog', *Vrij Nederland*, 10 juli 2012.

'Collectie', Het Utrechts Archief, <http://hetutrechtsarchief.nl/beeldmateriaal/detail/0eaccd73-4eed-570d-a8a1-110939179951/media/0f4e6887-213e-81f2-c4ad-c450969bcee6?mode=detail&view=horizontal&q=resobowo&rows=1&page=2> (geraadpleegd op 14 juni 2018).

De Boer, S., 'Nederland en de Apartheidskwesie 1948-1990', in M. Kuitenbrouwer en M. Leenders (red.) *Geschiedenis van de mensenrechten. Bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum 1996) 259-280.

'De Grauwe Eeuw', <http://degrauweeuw.blogspot.com> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

De Mul, S., *Colonial Memory: Contemporary Women's Travel Writing in Britain and the Netherlands* (Amsterdam 2011).

De Mul, S., 'Nostalgia for empire: 'Tempo doeloe' in Contemporary Dutch Literature', *Memory Studies* 3 (2010) 4, 413-428.

Dibbits, H. En T. Meder, 'Kasbah in de Kanaalstraat. Beeldvorming in en rond een multi-etnische stadswijk: een verkenning', *Volkkundig Bulletin* 25 (1999) 1, 39-70.

Eckenhassen, S., 'Een man zonder land, en zonder stad', in: V. Mamadouh en A. Van Wageningen (ed.), *EU@Amsterdam: een stedelijke raad* (Amsterdam 2016).

Emmer, P., *Het Zwart-witdenken voorbij: een bijdrage aan de discussie over kolonialisme, slavernij en migratie* (Amsterdam 2018).

Fatah-Black, K., *White Lies and Black Markets. Evading Metropolitan Authority in Colonial Suriname 1650-1800* (Leiden 2015).

Foucault, M., *Society Must Be Defended* (New York 2003).

Foucault, M. en D.F. Bouchard (ed.), *Language, counter-memory practice. Selected essays and interviews* (New York 1977).

Gilroy, P., *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness* (Londen 1993).

Göttsche, D., 'Post-imperialism, Postcolonialism and Beyond. Towards a Periodization of Cultural Discourse about Colonial Legacies', *Journal of European Studies* 47 (2017) 2, 111-128.

Gutman, Y., 'Looking backward to the future: Counter-Memory as Oppositional Knowledge Production on the Israel-Palestinian Conflict', *Current Sociology* 65 (2017) 1, 54-72.

Gutman, Y., 'Transcultural Memory in Conflict: Israeli-Palestinian Truth and Reconciliation', *Parallax* 17 (2011) 4, 61-74.

Halbwachs, M., en M. Elchardus, *Het collectief geheugen* (Leuven; Amersfoort 1991).

Hautvast, S., *Een wijk met eigen smaak. Honderd jaar Lombok* (Utrecht 1998).

Hira, S., 'Frantz Fanon en de dekolonisatie van de geschiedschrijving' (versie 6 december 2012) http://www.iisr.nl/wp-content/uploads/2016/05/SH_Suriname_20120701_Fanon.pdf (geraadpleegd op 1 februari 2018).

Henkes, B., 'Belaste broederband: Nederlanders en Zuid-Afrika', in: M. Gosselink (red.), *Goede Hoop. Zuid-Afrika en Nederland vanaf 1600* (Amsterdam 2017) 279-292.

Kuitenbrouwer, M., 'Het imperialisme-debat in de Nederlandse geschiedschrijving', *BMGN* 113 (1998) 1, 56-73.

Kuitenbrouwer, M., *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme. Koloniën buitenlandse politiek 1870-1902* (Amsterdam 1985).

Legêne, S., *Spiegelreflex. Culturele sporen van de koloniale ervaring* (Amsterdam 2010).

Lipsitz, G., *Time passages: Collective memory and American popular culture* (Minneapolis 1990).

Locher-Scholten, E., 'Grabbelton van de Beus of uit de ivoren toren. Een reactie.' *BMGN-Low Countries Historical Review* 116 (2001) 3, 307-324.

Locher-Scholten, 'Land van ooit, land van nu. Koloniale herinneringen in Nederland 1980-2001', *Ons Erfdeel* 45 (2002) 661-671.

Medina, J., 'Toward a Foucaultian epistemology of resistance: Counter-memory, epistemic friction, and guerrilla pluralism.' *Foucault Studies* 12 (2011) 9-35.

Meijer, R., *Oostindisch doof. Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 1995).

Muskens, R., 'Nederland tegen Apartheid: 'Stop de negervervolging in Zuid-Afrika'', in M. Gosselink (red.), *Goede Hoop. Zuid-Afrika en Nederland vanaf 1600* (Amsterdam 2017) 299-312.

Nederveen Pieterse, J., *Wit over zwart: beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur* (Amsterdam 1990).

NIOD, 'Vierjarig onderzoeksprogramma Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950'. (22 februari 2017), <https://www.niod.nl/nl/nieuws/vierjarig-onderzoeksprogramma-dekolonisatie-geweld-en-oorlog-indonesië-1945-1950> (geraadpleegd op 3 juni 2018).

Nora, P., 'Between Memory and History. Les Lieux de Mémoire', *Representations* 26 (1989) 7-24.

Oostindie, G., *Postcolonial Netherlands: Sixty-five Years of Forgetting, Commemorating, Silencing* (Amsterdam 2014).

Oostindie, G., *Postkoloniale Beeldenstorm* (Leiden 2018).

Paasman, B., 'Wij gaan naar Atchin toe. De Atjeh-oorlog in liedjes verbeeld' in: Liesbeth Dolk (red.), *Atjeh: de verbeelding van een koloniale oorlog* (Amsterdam 2001).

Pattynama, P., '(Un)happy Endings: Nostalgia in Postimperial and Postmemory Dutch Films', *The Postcolonial Low Countries: Literature, Colonialism, Multiculturalism*, ed. by E. Boehmer en S. de Mul (Lanham: Lexington Books, 2012).

Pettinger, A., 'Enduring Fortresses: A Review of "The Black Atlantic"', *Research in African Literatures* 29 (1998) 4, 142-147.

Prak, M., (red.), *Plaatsen van herinnering: Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 2005).

Raben, R., 'Postkoloniaal Nederland', *International Spectator* 2000 7/8, 359-364.

Raben, R., 'Wie spreekt voor het koloniale verleden. Een pleidooi voor transkolonialisme.' (Oratie bij aanvaarding van het ambt 'bijzonder hoogleraar in de koloniale en postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis' op 28 september 2016, Utrecht).

Saïd, E.W., *Orientalism* (New York 1978).

Schilling, B., 'German Postcolonialism in Four Dimensions: A Historical Perspective', *Postcolonial Studies* 18 (2015) 4, 427-439.

Schilling, B., *Postcolonial Germany. Memories of Empire in a Decolonized Nation* (Oxford 2014).

'Twitterbiografie De Grauwe Eeuw', <https://twitter.com/degauweeuw> (geraadpleegd op 2 juni 2018).

Van den Doel, W., (red.), *Plaatsen van herinnering: Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2006).

Van Santen, B., *Altijd zoeken naar de juiste naam. 50 jaar commissie van straatnaamgeving in Utrecht* (Utrecht 2017).

Van Sas, N.C.F., 'Fin-de-siecle als nieuw begon. Nationalisme in Nederland rond 1900', *BMGN* 4 (1991) 595-609.

Van Sas, N.C.F., 'De problematische internationalisering van de Nederlandse jaren zestig' *BMGN-Low Countries* 124 (2009) 4, 618-632.

Vanvugt, E., *Nestbevuilers: 400 jaar Nederlandse critici van het koloniale bewind in de Oost en de West* (Amsterdam 1996).

Wekker, G., 'Nesten bouwen op winderige plekken. Denken over gender en etniciteit in Nederland' (Oratie uitgesproken op 19 april 2002, Amsterdam).

Wekker, G., *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race* (Duke 2017).

Wesseling, H., *Plaatsen van Herinnering. Een historisch succesverhaal* (Amsterdam 2005).

Ongepubliceerd

Baboeram, P., 'Plan van aanpak: Dekolonisatie straatnamen Gemeente Utrecht' (september 2017).

Bleijenberg, R., *De dynamische herinneringsboei in de Afrikaanderwijk in Rotterdam. Een onderzoek naar de rol van de straatnamen in de ontwikkeling van de historische band tussen Nederland en Zuid-Afrika tussen 1900-2016* (Bachelor scriptie Geschiedenis, Utrecht 2017).
Projectvoorstel Academie van de Stad, 2017.

Oostindie, G., *Postkoloniale Beeldenstorm* (Daendelslezing, Amsterdam 25 april 2018).

Van Santen, B., Verdeeld Verleden (Lezing UGlobe Verdeeld Verleden, 5 juni 2018 Utrecht).

Veening, S., 'Verslag bijeenkomst Werkgroep Straatnamen' (14 maart 2018).

Veening, S., 'Verslag bijeenkomst Werkgroep Straatnamen' (9 april 2018).

Wekker, G., Witte Onschuld (Lezing Gloria Wekker, 29 maart 2017, Atria Amsterdam).